

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KONSTITUCINĖS IR ADMINISTRACINĖS TEISĖS KATEDRA

Dalia Vaukaitė
V kursas, Teisė
Valstybės valdymo specializacija
Dieninis skyrius

**APLINKOS TEISĖS PRINCIPAI: TEISINIS ĮTVIRTINIMAS IR
PRAKTINIS PRITAIKYMAS**

Magistrinis darbas

Darbo vadovas:
Asist. dr. Indrė Žvaigždinienė

Recenzentas:
Lekt. dr. Rasa Ragulskytė-Markovienė

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS	3
1. Bendrųjų teisės principų samprata	5
2. Aplinkos teisės principų samprata	7
3. Aplinkos principų turinys, teisinio įtvirtinimo ir praktinio taikymo problemos.....	12
3.1. Darnios plėtros principas	12
3.2. Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas	24
3.3. Atsargumo ir prevencinių veikslių principai.....	28
3.4. Žalos šaltinio principas.....	35
3.5. Aplinkos teisės principas „teršėjas moka“	40
3.6. Integracijos principas.....	46
IŠVADOS	50
Santrauka.....	53
Zusammenfassung.....	54
LITERATŪROS SĄRAŠAS	55

ĮVADAS

TEMOS AKTUALUMAS. Aplinka yra neatskiriama mūsų gyvenimo dalis. Žmogaus gyvenimo kokybė tiesiogiai priklauso nuo jį supančios aplinkos. Jos pokyčiai įtakoja vieną svarbiausių žmogaus teisių – teisę į gyvybę, sveikatą, normalų vystymąsi. Taigi tinkamą aplinkos kokybę būtina išsaugoti tiek dabartinės, tiek ateinančių kartų poreikiams užtikrinti. Aplinkos apsauga turi būti laikoma svarbia tarptautinės bei nacionalinės teisės ir politikos dalimi.

Ekonomikos, pramonės augimas, technologinių priemonių progresas lėmė aplinkos kokybės blogėjimą ir ekologinių problemų atsiradimą. Ekologinių problemų globalinė reikšmė lėmė tai, kad aplinkos apsauga tapo tarptautiniu, bendru valstybių tikslu siekiant visuotinės gerovės dabartinei ir ateinančioms kartoms.

Aplinkos politika yra neatsiejama ir Europos Sąjungos politikos dalis. Priėmus Suvestinį Europos aktą¹ „aplinka“ tapo viena iš penkių svarbiausių ir daugiausia dėmesio reikalaujančių sričių (aplinka, vidaus rinka, vartotojų apsauga, darbuotojų apsauga, konkurencija), o vėliau buvo integruota į visas politikos sritis. Kiekviena valstybė tapusi Europos Sąjungos nare privalėjo suderinti savo nacionalinę aplinkos teisę su Bendrijos aplinkos teise ir principais.

Lietuva, tapusi pilnateise Europos Sąjungos nare, taip pat įsipareigojo saugoti aplinką ir gerinti jos kokybę, perkelti Europos Sąjungos teisės normas į nacionalinius teisės aktus. Tai sudėtingas procesas, kuris reikalauja ypatingo dėmesio. Siekiant tinkamai nustatyti teisinį reglamentavimą, efektyviai įgyvendinti aplinkos teisės politiką, būtina vadovautis pripažintais aplinkos apsaugos principais tokiais kaip aukšto aplinkos apsaugos lygio, atsargumo ir prevencinių veikslių, darnios plėtros, integracijos ir kt. Darbe bus siekiama atskleisti aplinkos teisės principų sampratą bei išanalizuoti, kaip jie yra įgyvendinami Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės aktuose bei praktikoje.

DARBO TIKSLAI IR UŽDAVINIAI. Lietuva, tapusi Europos Sąjungos nare įsipareigojo suderinti nacionalinius teisės aktus su Europos Sąjungos teisės aktais. Šis procesas išlieka aktualus Lietuvos teisės atžvilgiu, nes nacionalinės teisės derinimas su Europos Sąjungos teise dar nėra baigtas. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos teisė yra priklausoma nuo Europos Sąjungos teisės vystymosi, o Bendrijos teisės integravimas yra svarbus procesas, darbe aplinkos teisės principai bus analizuojami tik Europos Sąjungos bei Lietuvos teisės sistemų atžvilgiu.

Aplinkos teisės principai įtakoja visą aplinkos teisės sistemą, todėl šio darbo tikslas – išanalizuoti, kokie yra aplinkos teisės principai, pateikti šių principų sampratą, bei nustatyti, kaip šie principai įgyvendinami ir taikomi.

¹ Įsigaliojo 1987 m. liepos 1 d.

TYRIMO OBJEKTAS. Šio darbo objektas – aplinkos teisės principų įtvirtinimas Europos Sąjungos bei Lietuvos aplinkos teisės aktuose bei praktikoje kylančios problemos įgyvendinant aplinkos teisės principus.

TYRIMO METODAI. Rašant darbą buvo taikyti įvairūs metodai. Pasirinkti istorinis, teisės aktų ir kitų rašytinių šaltinių analizės, lyginimo, sisteminis bei kiti metodai. Jų pagalba siekiama kiek įmanoma plačiau atskleisti atskirų aplinkos apsaugos principų sampratą, jų reikšmę aplinkos teisės sistemai, praktinį pritaikymą.

TYRIMO STRUKTŪRA. Darbą sudarys įvadas, trys dalys, trečioji dalis yra skirstoma į šešis skyrius, išvados, naudotos literatūros sąrašas bei santrauka.

Pirmoje dalyje bus aptariama bendrųjų teisės principų samprata ir reikšmė teisės sistemoje bei atliekamos funkcijos.

Antroje dalyje bus analizuojama aplinkos teisės principų sistema, jų skirstymas į tam tikras grupes pagal įvairius kriterijus bei teisinis įtvirtinimas istoriniu aspektu.

Trečioji dalis yra sudaryta iš šešių skyrių, kuriuose bus analizuojami atskiri aplinkos teisės principai, tokie kaip aukštas aplinkos apsaugos lygis, atsargumo ir prevencinių veiksmų, darnios plėtros, žalos šaltinio, „teršėjas moka“ bei integracijos. Kiekviename skyriuje bus pateikiama atitinkamo aplinkos teisės principo samprata, kokius aplinkos teisės tikslus įgyvendina nagrinėjamas principas, analizuojamas jo įtvirtinimas Europos Sąjungos ir nacionalinėje teisėje bei taikymas Europos Sąjungos ir nacionalinių teismų praktikoje, taip pat teisinio reglamentavimo ir praktinio pritaikymo problemos, galimi šių problemų sprendimo variantai.

NAUDOTA LITERATŪRA. Rašant magistrinį darbą buvo analizuojami tarptautiniai, Europos Sąjungos bei Lietuvos Respublikos aplinkos teisės aktai. Buvo nagrinėjama ir mokslinė literatūra, kurioje analizuojami bendrieji bei aplinkos teisės principai, jų reikšmė.

Tai pat buvo remtasi teismų praktika, kurioje buvo nagrinėjami su aplinkos apsaugos teise susiję klausimai, nes analizuojant teismų praktiką atsiskleidžia atskirų teisės principų taikymo aspektai bei problematika. Daugiausia buvo remtasi Europos Teisingumo teismo praktika, nes aplinkos teisės principų taikymo aspektu ši praktika yra labiau išvystyta nei Lietuvos Respublikos nacionalinių teismų praktika.

1. Bendrųjų teisės principų samprata

Žodis principas yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio „principium“, kuris reiškia pradžia, pagrindą. Tarptautinių žodžių žodyne yra pateikiami keturi žodžio „principas“ reikšmių variantai. Pirmiausia principas apibūdinamas kaip „įsitikinimas, lemiantis žmogaus santykių su tikrove, jo elgesio ir veiklos normas“, kaip „svarbiausia kurios nors teorijos, koncepcijos idėja, pradinis teiginys“, „svarbiausioji kurios nors organizacijos (partijos, sąjungos, valstybės, žinybos) struktūros arba veiklos taisyklė“ bei kaip „pagrindinė kurio nors įrengimo, mechanizmo sandaros arba veikimo savybė“². Iš visų pateiktų reikšmių variantų, galima daryti išvadą, jog principas suprantamas kaip pagrindinė tam tikro reiškinio idėja, lemianti jo turinį.

Kalbant apie teisės principus, jie taip pat suvokiami kaip pamatinės teisės sistemos nuostatos ir fundamentalūs pradai, teisės esmės reiškimo būdai, kurie nurodo, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai, kad įgautų teisių ir pareigų vienovės pavidalą, o dažniausiai pateikiama tokia teisės principų sąvoka – „teisės principai yra teisės sistemos pamatinės nuostatos, kuriomis grindžiamas teisinis reguliavimas ir teisinė praktika, bendrasis ir individualusis teisinis reguliavimas bei teisės realizavimas“³. Iš pateiktos sąvokos aišku, kad teisės principai yra svarbūs ne tik pačiai teisei, jos nuostatoms, bet ir teisės realizavimui. Teisės principai atlieka keletą funkcijų. Pirmoji bendrųjų teisės principų funkcija – „organizuojamoji“, tai reiškia, kad teisės principai užtikrina, kad teisės normos sudarytų vieningą ir darnią teisės sistemą, o jos elementai neprieštarautų vienas kitam. Tai pozityvus poveikis teisės sistemai.

Teisės principai atlieka ir kitą funkciją. Jais vadovaujantis galima nustatyti, ar teisės aktas, valstybės pareigūnų veikla, jų priimti sprendimai nenukrypsta nuo tam tikrų teisinių normų. Vadovaujantis teisės principais galima susidaryti tam tikrą elgesio standartą, pagal kurį vertinami bei kritikuojami teisės aktai. Teisės principai leidžia vertinti teisinius sprendimus ir veiklą kaip teisėtą ir teisingą bei priešingai. Teisinio sprendimo ar teisės normos pripažinimas neteisėtais sukelia reikšmingas teises pasekmes – anuliuoja tokį sprendimą iš teisinės sistemos, jis pripažįstamas netekusiu teisinės galios.

Pasak Ronald Dworkin, teisės principai „vaidina esminį vaidmenį argumentacijoje, ginančioje sprendimus dėl konkrečių juridinių teisių ir prievolių“⁴. Tai reiškia, kad teisės principais grindžiama teisinė praktika. Teisės normos negali būti taikomos taip, kad jos taikymas pažeistų principus. Teisinės praktikos atitikimą principams užtikrina teisminė kontrolė, kiti demokratiniai procesai, tokie kaip žiniasklaida, visuomenės nuomonė ir kt.

² Kvietkauskas V. (ats. red.). Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.P.399.

³ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002.P.202.

⁴ Dworkin R. Rimtas požiūris į teises. Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 57.

Teisės principai padeda išspręsti kolizijas ir teisės spragas. Šalinant kolizijas, galioja taisyklė, jog pirmenybę reikia teikti tai teisės normai, kuri labiausiai atitinka teisės principų esmę. Esant konkrečios normos ir principo kolizijai, norma aiškinama pašalinant jos prieštaravimą principui. Teisės analogijos atveju, nesant teisės normos ar teismo precedento, kuriais remiantis būtų galima išspręsti iškilusį klausimą, reikia taikyti teisės principą. Taip pat būtina nurodyti motyvus, pagrindžiančius teisės analogijos taikymą bei atskleisti taikomo principo turinį.

Teisės principai reikšmingi ir aiškinant teisę. Galioja taisyklė, jog jokia teisės norma negali būti aiškinama priešingai ar nukrypstant nuo teisės principų turinio aiškinimo. Atsižvelgiant į tai, jog teisės sistema vieninga ir darni, aiškinti teisę būtina sistemiškai, t. y. aiškinant teisės normas ir principus būtina atsižvelgti į jų visumą.

Taigi teisės principai yra labai reikšminga teisės sistemos dalis. Jų pagrindu formuojama visa teisės sistema, tiek teisėkūra, tiek teisės įgyvendinimas. Teisės principai užtikrina teisės sistemos darną, sistemiškumą ir vidinį neprieštarumą.

2. Aplinkos teisės principų samprata

Kalbant apie aplinkos teisę, teisės principai turi didelę reikšmę tiek kuriant, tiek taikant aplinkos teisės normas. Atsižvelgiant į pateiktą bendrąją teisės principų sąvoką, galima teigti, kad aplinkos teisės principai – tai idėjos, pamatinės nuostatos, lemiančios visų aplinkos teisės normų turinį bei jų įgyvendinimą, įtakojančios aplinkos teisės institutų esmę ir paskirtį.

Teisės principų sistemą sudaro visuma pamatinių nuostatų, kuriomis turi būti vadovojamasi kuriant bei taikant aplinkos teisę. Teisės teorija nurodo, kad ne visi principai yra vienodai reikšmingi. Kalbant apie aplinkos teisės principus, paprastai jie neturi viršenybės vienas kito atžvilgiu, tik konkrečiu atveju atsiradus dviejų principų priešpriešai yra sprendžiama, kuris interesas konkrečiu atveju svarbesnis, bet tai negali būti pagrindas teigti, jog aplinkos principai nėra lygiaverčiai. Aplinkos teisės principus lyginant su kitais bendraisiais teisės principais, jų svarba skiriasi. Pavyzdžiui, asmens teisei į gyvybę gali būti suteikiamas prioritetas aplinkos teisės principų atžvilgiu.

Kartais nesutariama, ar kelios nuostatos sudaro vieną principą, ar gali būti laikomos atskirais principais. Ši problema kyla, kadangi visi principai yra glaudžiai susiję ir sudaro darnią visumą, todėl aiškinant vieną teisės principą, atsižvelgiama į kitus, o dažniausiai vieno principo pažeidimas suprantamas ir kaip kitų principų nesilaikymas.

Aplinkos teisės principai kaip ir kiti principai gali būti suskirstyti į grupes pagal įvairius kriterijus. Pagal tai, kur įtvirtinti teisės principai, yra išskiriami:

- 1) tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtinti teisės principai;
- 2) nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinti teisės principai.

Šis skirstymas aplinkos teisės atžvilgiu dalį reikšmės praranda, nes daugelis tarptautinių aplinkos teisės principų yra įtvirtinti nacionaliniuose teisės aktuose.

Aplinkos teisės principai yra įtvirtinti įvairiuose Lietuvos Respublikos teisės aktuose (nė viename iš jų nėra pateikta baigtinio sąrašo) – Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Aplinkos apsaugos bei kituose įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose. Problema kyla dėl teisės principų formulavimo – jie suformuluoti gana abstrakčiai, taigi svarbus teisės principų interpretavimas bei mokslinė analizė.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje⁵ (toliau Konstitucija) dauguma aplinkos teisės principų nėra įtvirtinti. Konstitucijos 53 ir 54 straipsniai yra konstitucinis pagrindas teisiškai reglamentuoti aplinkos apsaugą. Šių konstitucinių normų pagrindu aplinkos apsauga yra išskiriama kaip savarankiška teisės sritis ir nacionalinės politikos dalis. Konstitucinis Teismas aiškindamas šias konstitucines normas 1998 m. birželio 1 d. nutarime konstatavo, jog šios

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014

normos įtvirtina keletą aplinkos apsaugos principų, tokius kaip atsargumo, prevencinių veikslių bei „teršėjas moka“. Tai pagrindiniai aplinkos teisės principai. Aplinkos teisei taip pat svarbūs Konstitucijos 46 ir 47 straipsniai, reglamentuojantys gamtos išteklių nuosavybės formas bei išimtinės Lietuvos Respublikos nuosavybės teisės objektus. Kaip jau minėta, Konstitucija tiesiogiai neįtvirtina žmogaus teisės į sveiką ir švarią aplinką. Vis dėlto Konstitucija yra vientisas teisės aktas ir ją aiškinant būtina analizuoti jos normas kaip darnią visumą, todėl galima teigti, kad teisė į sveiką ir švarią aplinką įtvirtinta netiesiogiai – ją galima išvesti iš konstitucinės teisės į gyvybę, nes ji tiesiogiai susijusi su aplinkos kokybe. Taigi aiškinant teisę į gyvybę galima sakyti, kad šios teisės įtvirtinimas reiškia ir netiesioginį teisės į sveiką ir švarią aplinką įtvirtinimą.

Analizuojant aplinkos teisės principų įtvirtinimą istoriniu aspektu, reikia paminėti, kad 1978 m. balandžio 20 d. Lietuvos TSR Konstitucijoje⁶ buvo nustatyta, jog Lietuvos TSR piliečiai privalo saugoti gamtą, tausoti jos turtus, kiti aplinkos apsaugos teisės aktai įtvirtino racionalaus gamtos išteklių naudojimo principą. Šios nuostatos buvo deklaratyvos, nes minėtų principų įgyvendinimas buvo sudėtingas.

Pagrindinis Lietuvos TSR aplinkos apsaugos teisės aktas buvo 1959 m. balandžio 22 d. Lietuvos TSR gamtos apsaugos įstatymas⁷. Jame buvo įtvirtinta žemės, jos gelmių, vandens, miškų, oro, kraštovaizdžio ir kitų gamtos objektų apsauga, taip pat žalos aplinkai draudimo bei racionalaus gamtos išteklių naudojimo principai. Tokios aplinkos apsaugos politikos įtvirtinimas buvo gana modernus ir rodo, kad aplinkos apsauga buvo valstybės politikos dalis. Nors Lietuvos TSR aplinkos apsaugos įstatymuose buvo išreikštos modernios idėjos, jų įgyvendinimas buvo neefektyvus, nuostatos liko deklaratyvos, tai lėmė daug priežasčių (didelis valstybinis aparatas, neužtikrinęs tinkamo veikslių aplinkos apsaugos srityje koordinavimo, daugiausia dėmesio buvo skiriama ekonominių planų įgyvendinimui, lėšų trūkumas).

Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, aplinkos būklė buvo bloga (teršalų 1995 m. į atmosferą buvo išmesta 152,1 tūkst. tonų, vandens sunaudota 4464,7 mln. kubinių metrų, iškirsta 259,1 tūkst. ha miško). Atsižvelgiant į aplinkos būklę buvo imtasi aplinkosaugos teisinio reguliavimo reformų. Jau 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo⁸ 20 straipsnyje buvo įtvirtintas vienas pagrindinių aplinkos apsaugos principų, t.y. teisės į sveiką gamtinę ir gyvenamąją aplinką. Ši nuostata suponavo valstybės pareigą sudaryti sąlygas teisės į sveiką gamtinę ir gyvenamąją aplinką įgyvendinimui, imtis priemonių užkirsti kelią gamtos teršimui, apsaugoti ją nuo neigiamo poveikio. Vis dėlto Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo didžiausias trūkumas buvo tas, kad nebuvo aiškiai

⁶ Valančius K. Lietuvos valstybės konstitucijos. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 145-196.

⁷ Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1959, Nr. 8-68.

⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 9-224.

reglamentuotas žalos, padarytos žmonių sveikatai dėl gamtinės aplinkos užteršimo, atlyginimas. Taigi praktiškai žalos atlyginimo institutas neveikė. Žalos atlyginimo institutas tiesiogiai neįtvirtintas ir dabar galiojančioje Konstitucijoje. Žalos atlyginimo institutas, yra įtvirtintas Aplinkos apsaugos įstatyme, todėl minėtas trūkumas yra ištaisytas.

1992 m. sausio 21 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Aplinkos apsaugos įstatymas⁹. Jis yra vienas pagrindinių aplinkos teisės šaltinių, kuriame įtvirtinti pagrindiniai aplinkos teisės ir politikos tikslai bei principai. Šis įstatymas buvo rengiamas atsižvelgiant į kitų valstybių patirtį, taip pat buvo remiamasi Europos Sąjungos teisės aktais ir juose suformuluotais teisės principais. Tai įtakojo teisės į sveiką ir saugią aplinką, darnios visuomenės ir gamtos sąveikos raidos principų įtvirtinimą įstatyme. Aplinkos apsaugos įstatymas buvo dokumentas, kuriuo vadovaujantis buvo imtasi atnaujinti visus aplinkos apsaugos teisės aktus, formuojama aplinkos apsaugos politika ir apskritai visa aplinkos teisės sistema. Šiuo metu Aplinkos apsaugos įstatymas yra pagrindinis, bendro pobūdžio teisės aktas, visi kiti aplinkos teisės aktai reguliuoja atitinkamų aplinkos apsaugos objektų naudojimo ir apsaugos santykius. Šie teisės aktai yra suderinti su Aplinkos apsaugos įstatymu ir yra Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos teisės sistemos dalis.

Aplinkos teisės principai yra įtvirtinti ir Seimo nutarimu patvirtintoje Aplinkos apsaugos strategijoje¹⁰ (toliau Strategija). Ši Strategija buvo laikoma viena svarbiausių priemonių aplinkos apsaugos politikai formuoti. Joje yra įvertinta aplinkos būklė, pateikta ūkio sektorių apžvalga, numatytos aplinkos būklės kitimo tendencijos, aprašyta aplinkos apsaugos organizacinė, teisinė bei ekonominė sistema. Remiantis aplinkos būklės analize, suformuluotos ir įvertintos aplinkos apsaugos problemos bei pateikta ilgalaikė strategija, trumpalaikių ir vidutinės trukmės veiksmų programa pagal aplinkos komponentus. Numatytos Strategijos įgyvendinimo priemonės, aplinkos apsaugos finansavimo aspektai ir veiksmai prioritetiniams aplinkos apsaugos tikslams pasiekti.

Aplinkos teisės principų atžvilgiu, Strategijos 6.1 poskyryje pabrėžiama, kad aplinkos teisės įstatymai turi būti kuriami atsižvelgiant į aplinkos teisės principus ir aplinkos apsaugai keliamus Europos Sąjungos reikalavimus. Remiantis Strategija, aplinkos apsaugos politikos įgyvendinimo sėkmė priklauso nuo principų, kuriais numatoma remtis formuojant veiksmų programas ir įgyvendinant aplinkos apsaugos tikslus. Strategija nurodo, kad šiuo metu būtina tobulinti nacionalinius teisės aktus, kurie reglamentuoja aplinkos apsaugą, teisės aktuose aiškiau apibrėžti aplinkos teisės principus bei tikslus ir remiantis minėtais principais nustatyti prioritetinę teisės aktų rengimo bei tobulinimo tvarką. Strategija įvardija ir pagrindinius aplinkos teisės

⁹ Lietuvos Respublikos Aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1996-09-25 nutarimas Nr. I-1550 „Dėl valstybinės aplinkos apsaugos strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1996, Nr. 103-2347.

principus, kuriais turi būti vadovujamasi formuojant aplinkos apsaugos politiką bei taikant ją praktiškai t. y., subalansuota plėtra, tolygi plėtra, aplinkos apsaugos politikos integravimas, atsargumo principas, „teršėjas moka“, prevencijos, geriausios praktiškai įgyvendinamos technologijos naudojimo, subsidiarumo, partnerystės ir atsakomybės pasidalijimo, informacijos viešumo, subalansuotos plėtros įvertinimo principai. Strategijoje taip pat pateikiamos minėtų principų sąvokos, kurios formuoja aplinkos teisės principų sampratą. Strategija iš esmės įtvirtina visus pagrindinius aplinkos teisės principus, kuriais vadovaujantis yra formuojama aplinkos apsaugos politika. Strategijoje įtvirtinti principai yra pripažįstami Europos Sąjungos aplinkos teisėje ir jais vadovaujantis yra kuriama Bendrijos aplinkos apsaugos politika.

Vis dėlto Strategija yra gana deklaratyvus, patariamojo pobūdžio teisės aktas, kuriame yra reglamentuojamas įpareigojimas priimti naujus teisės aktus arba tobulinti jau esamus, kuriais būtų nustatomos konkrečios aplinkos apsaugos priemonės ir jų įgyvendinimas. Strategija nepateikia konkrečių priemonių, kuriomis vadovaujantis būtų įgyvendinami aplinkos teisės principai, nurodomi tik bendro pobūdžio įpareigojimai, t. y., kurti aplinkos teisės aktus bei nustatant aplinkos apsaugos politiką vadovautis aplinkos teisės principais.

Konkrečios aplinkos teisės principų įgyvendinimo priemonės yra reglamentuojamos Aplinkos apsaugos įstatyme, atskirų aplinkos elementų apsaugą reglamentuojančiuose įstatymuose bei juos įgyvendinančiuose poįstatyminiuose teisės aktuose.

Aplinkos teisės principai yra įtvirtinti daugybėje daugiašalių ir dvišalių sutarčių, įvairiose konvencijose ir deklaracijose¹¹. Kaip atskirą grupę galima išskirti Europos Sąjungos teisės aktuose įtvirtintus aplinkos teisės principus. Fundamentalūs aplinkos teisės principai yra įtvirtinti Europos Bendrijos sutarties¹² 174 str. 2 d. Tai aukšto apsaugos lygio, atsargumo, prevencinių veiksmų, žalos šaltinio ir „teršėjas moka“ principai. Kaip jau minėta aplinkos teisės principai yra aplinkos politikos pagrindinės kryptys, juos aiškinant galima suvokti, kokia yra Europos Sąjungos aplinkos apsaugos politika.

Pagal formulavimo pobūdį teisės principai yra skirstomi į:

1. principus-idėjas;
2. principus-normas.

Principai-idėjos – tai pagrindinės teisinės idėjos, kurios nėra įtvirtintos teisės normoje ar normų grupėje, o išplaukia iš pačios teisės sampratos. Principai-normos – teisės principai,

¹¹ Pavyzdžiui, Stokholmo deklaracija dėl žmogaus aplinkos, JTO konferencijos dėl žmogaus aplinkos raportas, 1982 m. Jūrų teisės konvencija, 1954 m. tarptautinė konvencija „Dėl kelio užkirtimo jūros teršimui nafta, 1974 m. konvencija „Dėl Baltijos jūros zonos jūrinės aplinkos apsaugos, 1979 m. Ženevos konvencija „Dėl toli siekiančių tarpvalstybinių oro teršimų“, 1989 m. Bazelio konvencija „Dėl pavojingų atliekų tarpvalstybinio pervežimo bei jų tvarkymo kontrolės“, 1992 m. tarptautinė konvencija „Dėl tarptautinio taršos nafta padarytos žalos kompensavimo fondo įkūrimo“ ir kt.

¹² Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis//Valstybės žinios.2004. Nr. 2-2

įtvirtinti bent vienoje teisės normoje, nepriklausomai nuo teisės akto rūšies¹³. Kalbant apie aplinkos teisės principus, kaip principų-idėjų pavyzdį galima pateikti „niekas negali būti teisėjas savo byloje“. Principų-normų palyginus su principais idėjomis yra daugiau. Kaip pavyzdį galima pateikti tokius principus: teisės į švarią ir sveiką gamtinę ir gyvenamąją aplinką, visiško nuostolių atlyginimo ir kt.

Dar vienas teisės principų klasifikavimo kriterijus yra veikimo apimtis. Pagal šį kriterijų yra išskiriamos keturios grupės:

1. Bendrieji principai – tai fundamentalūs, teisės principai, kuriais grindžiamos visos teisės šakos. Tai dažniausiai konstituciniai teisės principai, pavyzdžiui: teisingumą vykdo tik teismas, teisės į teisminę gynybą, įstatymui visi lygūs ir kt. Šie principai neabejotinai svarbūs ir aplinkos teisei.

2. Tarpšakiniai principai – tai tam tikrai teisės šakų grupei, reglamentuojančiai atitinkamus teisinius santykius (pavyzdžiui, visoms procesinėms teisės šakoms) būdingi teisės principai. Šie principai kiekvienoje teisės šakoje turi tam tikros specifikos, bet pagrindinė idėja visais atvejais išlieka ta pati.

3. Šakiniai principai – tik vienai teisės šakai būdingi principai. Aplinkos teisei būdingi aukšto aplinkos apsaugos lygio, atsargumo, prevencinių veiksmų, žalos šaltinio ir „teršėjas moka“ principai.

4. Atskirų institutų principai – tai principai, kurie būdingi tik tam tikrai teisės šakos daliai, pavyzdžiui: atsakomybės už aplinkos teisės pažeidimus institutui.

Teisės principų klasifikavimas padeda individualizuoti teisės principais reguliuojamus teisinius santykius. Vis dėlto teisės principai sudaro vientisą sistemą, jie yra tarpusavyje susiję ir papildo vienas kitą.

Aplinkos principai, kaip ir kiti teisės principai yra privalomi taikyti. Tiek nacionaliniai teismai¹⁴, tiek Europos Teisingumo teismas savo sprendimuose yra pasisakę, jog teisės principai yra privalomi ir jais turi vadovautis teisiųjų santykių subjektai, tai reiškia, kad visos valstybės institucijos turi veikti remdamosi ir vadovaudamosi teise, užtikrindamos žmogaus teises ir laisves, paisydamos prigimtinio teisingumo.

¹³ Vaišvila A. Teisės teorija. Antras leidimas. Vilnius:2004. p. 146-149.

¹⁴ žr., pvz.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000-12-06 nutarimą.

3. Aplinkos teisės principų turinys, teisinio įtvirtinimo ir praktinio taikymo problemos

Aplinkos apsaugos politika yra pagrįsta keliais pagrindiniais principais. Šie principai yra aukšto aplinkos apsaugos lygio, atsargumo ir prevencinių veikslių, žalos šaltinio, integracijos, darnios plėtros, „teršėjas moka“. Visų aplinkos teisės principų tikslas yra išsaugoti aplinką būsimoms kartoms. Šie principai yra privalomi taikyti. Analizuojant aplinkos teisės principus galima nurodyti, kokios pozicijos laikomasi aplinkos apsaugos atžvilgiu, kokių tikslų yra siekiama aplinkos apsaugos politika. Šie principai suformuluoti gana abstrakčiai, todėl itin svarbią reikšmę turi šiuos principus įgyvendinantys teisės aktai, nes jie taip pat formuoja požiūrį į teisės principus.

Toliau darbe bus analizuojami atitinkami aplinkos teisės principai, jų samprata, kaip jie įgyvendinami teisės aktuose ir kokios problemos kyla praktiškai taikant aplinkos teisės principus.

3.1. Darnios plėtros principas

Darnios plėtros principas yra vienas svarbiausių tarptautinės aplinkos teisės principų. Šio principo tikslas – užtikrinti, kad aplinka būtų palanki visoms gyvybės formoms, atsižvelgti į planetos gamtos išteklių ribotumą ir užtikrinti aukštą aplinkos apsaugos bei kokybės gerinimo lygį, užkirsti kelią aplinkos taršai ir ją sumažinti bei skatinti darnų vartojimą ir gamybą, kad ekonomikos augimas nereikštų aplinkosaugos prastėjimo.

Kalbant apie darnios plėtros principą reikia pradėti nuo termino analizės. Susiduriama su problema, kaip versti terminą „sustainable development“ iš anglų kalbos. Angliško termino „sustainable development“ tikslaus atitikmens lietuvių kalboje nėra. Buvo pasiūlyta ir naudota keletas termino variantų – harmoningas vystymasis, tausojantis vystymasis, darnus vystymasis, darni plėtra, subalansuotoji plėtra, subalansuotas vystymasis, subalansuotoji plėtra ir pan. Terminas „subalansuotoji plėtra“ dažniausiai buvo naudojamas visuose oficialiuose dokumentuose, tačiau Lietuvių kalbos komisija šio termino neleidžia vartoti. Lietuvoje dažniausiai vietoje pirmojo termino žodžio „sustainable“ tiesioginio vertimo „vystymasis“ dažniausiai naudojamas žodis „plėtra“, o pastaruoju metu vis dažniau naudojamas žodis „raida“.

Nacionalinę darnaus vystymosi strategiją rengianti darbo grupė sprendama terminologijos problemą kreipėsi į Valstybinę lietuvių kalbos komisiją prašydama aprobuoti termino „sustainable development“ atitikmenį lietuvių kalba. Aiškinant naudojamų žodžių prasmę,

„plėtra“ labiau tinka tais atvejais, kai kalbama apie *kiekybinius pokyčius, plėtimą(si)*, „vystymasis“ – kai norima įvardyti *kokybinius pokyčius*.¹⁵ Atsižvelgiant į kontekstą buvo pasiūlyta anglišką terminą versti kaip darni plėtra.

Darnios plėtros principas reiškia, kad plėtra turi tenkinti dabarties kartų poreikius taip, kad iš ateities kartų nebūtų atimta galimybė tenkinti savo poreikius. Taigi darni plėtra suprantama kaip galimybė pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų. Šio principo įgyvendinimas yra pakankamai sudėtingas, nes plėtra yra nenutrūkstamas procesas, kuris įtakoja aplinką. Siekiant įgyvendinti dabartinių ir ateities kartų teisę į švarią aplinką, būtina saugoti aplinką ir darnios plėtros principo įgyvendinimas turi būti laikomas prioritetine aplinkos apsaugos politikos dalimi.¹⁶

Pats principas analizuojant Europos Sąjungos bei nacionalinius teisės aktus yra labai abstraktus. Teisės aktuose dažniausiai pateikiamas tik trumpas darnios plėtros sąvokos apibrėžimas, kuris dažniausiai reglamentuojamas kaip „visuotinė gerovė dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų“. Toks principo apibrėžimas nėra pakankamai aiškus, todėl sunku atskleisti šio principo esmę, nes gali būti labai išplečiamos principo ribos. Sunku tiksliai įvardinti ir priemones, kaip turėtų būti įgyvendinamas darnios plėtros principas, įvardinti konkrečius šio principo įgyvendinimo būdus.

Norint atskleisti darnios plėtros principo turinį, būtina šį principą aiškinti sistemiškai, t. y. remtis kitais aplinkos teisės principais. Darnios plėtros principas yra neatsiejamas nuo apdairaus ir racionalaus gamtos išteklių naudojimo, atsargumo ir prevencinių veikslių principų. Apdairaus ir racionalaus gamtos išteklių naudojimo principas suprantamas kaip ilgalaikis gamtos išteklių naudojimas, o atsargumo ir prevencinių veikslių principas reiškia, jog prevencinių priemonių naudojimu siekiama apsaugoti būsimąsias kartas užtikrinant jų teisę į švarią aplinką. Taigi minėti principai yra neatsiejami nuo darnios plėtros principo. Darnios plėtros principo įgyvendinimas automatiškai reiškia ir apdairaus, racionalaus gamtos išteklių naudojimo, atsargumo bei prevencinių veikslių principų įgyvendinimą.

Darnios plėtros principas yra suprantamas dvejopai, yra išskiriamos siauroji ir plačioji principo reikšmės. Siaurąja prasme darnios plėtros principas reiškia ilgalaikę gamtos išteklių apsaugą, plačiąja prasme šis principas apima ne tik ilgalaikę gamtos išteklių apsaugą, bet ir ekonominę bei socialinę pažangą¹⁷. Darnios plėtros principas Europos Sąjungos sutartyse suprantamas plačiąja prasme, t.y. ekonominės ir socialinės plėtros įgyvendinimas yra neatsiejamas nuo aplinkos apsaugos. Aplinka yra neatsiejama žmonijos gyvenimo erdvė,

¹⁵ Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Prieiga per internetą <<http://www.vlkk.lt>>

¹⁶ atsižvelgiant į Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rekomendacijas, terminai „darni plėtra“ ir „tvari plėtra“ vartojamos kaip sinonimai.

¹⁷ Ragulskytė-Markovienė R. Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005, P. 54-56.

pagrindas bei svarbiausia jos egzistavimo priemonė¹⁸, todėl darnios plėtros principas turi būti suprantamas plačiąja prasme. Taigi įgyvendinant Europos Sąjungos bei nacionalinę valstybių politiką turi būti atsižvelgiama į aplinkos apsaugos reikalavimus, ekonominė gerovė turi būti pasiekama nebloginant esamos aplinkos būklės, taip pat kuriamos bei įgyvendinamos priemonės, kurios gerintų aplinkos kokybę bei spęstų aplinkos apsaugos problemas. Ši nuostata įtvirtinta ir Europos Bendrijos sutarties 6 straipsnyje.

Darnios plėtros principas buvo įtvirtintas 1992 m. Rio de Žaneire įvykusios Jungtinių Tautų konferencijos baigiamuosiuose dokumentuose. Šis principas buvo išdėstytas Rio deklaracijos¹⁹ 3, 4 ir 8 straipsniuose. Darnios plėtros principo įvirtinimas Rio deklaracijoje reiškė, jog Europos Sąjungos politikoje aplinkos apsauga yra neatskiriama jos dalis ir siekiant ekonominių laimėjimų visais atvejais turės būti atsižvelgiama į aplinkos apsaugos reikalavimus, vertinamas poveikis aplinkai ir imamas priemonių aplinkos būklės išlaikymui ir gerinimui.

Rio deklaracijos 3, 4 ir 8 straipsniuose teigiama, kad plėtra turi atitikti dabarties ir ateities kartų raidos ir aplinkos poreikius, o siekiant subalansuotos plėtros, aplinkos apsauga negali būti atsieta nuo bendrojo raidos proceso. Deklaracijos 8 straipsnis įtvirtino pareigą valstybėms narėms rūpintis, kad šis principas būtų įgyvendintas jų nacionalinėje teisėje. Jame teigiama, kad valstybės privalo siekti subalansuotos plėtros ir aukštesnio visų žmonių gyvenimo lygio bei mažinti ir panaikinti nesubalansuotus gamybos ir vartojimo būdus, skatinti tinkamą demografinę politiką. Taigi įgyvendinant šį principą valstybės kaip valdymo institucijos atlieka svarbų vaidmenį siekiant įgyvendinti šį principą ir pritaikant jį praktiniam taikymui. Valstybės turi pareigą rūpintis šio principo įvirtinimu nacionaliniuose teisės aktuose bei įgyvendinimo mechanizmo nustatymu, atsižvelgiant į Europos Sąjungos aplinkos apsaugos politiką ir jos teisės aktuose nustatytais reikalavimais, taip pat rūpintis, jog į darnios plėtros principo įgyvendinimą įsitrauktų visuomenė. Visuomenės įtraukimas darnios plėtros principo įgyvendinimo procesą daro veiksmingesnį, skatina darnios plėtros plėtojimą be valstybės pagalbos, o tai skatintinas procesas.

Europos Sąjungos teisės aktuose darnios plėtros principas yra labiausiai išvystytas. Analizuojant Europos Sąjungos teisės aktus, galima teigti, kad darni plėtra yra pagrindinė aplinkos politikos idėja. Tai rodo šio principo įvirtinimas Amsterdamo sutartyje²⁰, Europos Bendrijos²¹ sutarties preambulėje, 2 straipsnyje bei Europos Sąjungos Konstitucinės sutarties II-97 straipsnyje²². Darnios plėtros principo įvirtinimas minėtuose pagrindiniuose Europos

¹⁸ Jovaišas K. 53 straipsnio komentaras. – Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, I dalis, P. 496.

¹⁹ Darbotvarkė 21. Jungtinių Tautų Rio veiksmų programa. REC biuras Lietuvoje, 2001. (www.am.lt, rubrika „Darnus vystymasis“)

²⁰ Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaften C 340, 1997, S. 1; įsigaliojo 1999 m. gegužės 1 d.

²¹ Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis//Valstybės žinios.2004. Nr. 2-2

²² pasirašyta 2004 m. spalį

Sąjungos teisės aktuose reiškia, kad šiuo principu turi būti grindžiama visa aplinkos apsaugos politika. Šį teiginį pagrindžia Europos Sąjungos reglamentai bei direktyvos, kuriose įtvirtinta, jog reglamentuojami veiksmai turi būti įgyvendinami atsižvelgiant į darnios plėtros principą.

Darnios plėtros principas nėra įtvirtintas Europos Bendrijos sutarties 174 str., todėl kai kurie autoriai teigia, kad šis principas nėra privalomas ir neturi tokios pačios reikšmės kaip kiti aplinkos teisės principai²³. Ši nuomonė klaidinga. Darnios plėtros principas yra įtvirtintas pagrindiniuose Europos Sąjungos steigimo sutartyse ir teisės aktuose, todėl neigti šio principo svarbą ir privalomumą vien todėl, kad jis nėra įtvirtintas Europos Bendrijos sutarties 174 straipsnyje, kaip kiti aplinkos teisės principai, būtų nelogiška.

Darnios plėtros principo įgyvendinimas sudėtingas. Jo įgyvendinimo sudėtingumą lemia tai, kad aplinkos būklė nuolat kinta, besikeičiant visuomenės poreikiams, prioritetams, vertybėms, plėtojantis technologinėms galimybėms, augant ekonomikai. Nuolat augant ekonomikai, tobulėjant bei kintant visuomenės vertybėms, poreikiams, keičiasi ir aplinkos kokybė. Principo įgyvendinimas yra mobilus, todėl būtina nuolat stebėti ekonomikos augimą, aplinkos išteklių pokyčius, šiuos duomenis analizuoti ir atsižvelgiant į tai, priimti naujas programas bei veiksmus, kuriomis vadovaujantis būtų galima pasiekti šio principo rezultatyvų įgyvendinimą.

Darnios plėtros principo įgyvendinimas sudėtingas ir dėl skirtingo valstybių išsivystymo lygio. Vis dėlto dauguma problemų, kylančių aplinkos apsaugos srityje yra panašios, todėl jų sprendimas yra efektyvesnis, kai valstybės bendradarbiauja spręsdamos iškilusias aplinkos apsaugos problemas, vykdoma bendra aplinkos apsaugos politika.

Valstybės vykdomai politikai įgyvendinti yra nustatomos įvairios priemonės, kuriomis nustatomos reguliuojamų santykių dalyvių teisės ir pareigos, pasiekiami faktinių teisės tikslų. Jų visuma sudaro įgyvendinimo mechanizmą, kurio vienas svarbiausių elementų yra teisinis reguliavimas. Teisinis reguliavimas – teisės normos, įtvirtintos atitinkamuose teisės aktuose, ir jų pagrindu atsirandantys teisiniai santykiai. Remiantis minėtu apibrėžimu aplinkos teisinį reguliavimą galima apibūdinti, kaip aplinkos teisės normų įtvirtinimą teisės aktuose ir jų pagrindu atsirandančius teisinius santykius²⁴.

Nagrinėjant darnios plėtros principo įgyvendinimą, jis kaip vienas pagrindinių Europos Sąjungos aplinkos teisės principų yra reglamentuojamas Europos Sąjungos sutarties preambulėje, 2 straipsnyje, Europos Bendrijos 2 straipsnyje. Darnios plėtros principas taip pat įtvirtintas Europos Sąjungos sutartyje „Dėl Konstitucijos Europai“²⁵. Šiuose teisės aktuose pateikiama

²³ Ragulskytė-Markovienė R. Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005, P. 55.

²⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000, p. 299-317.

²⁵ pasirašyta 2004 m. spalį.

deklaratyvi darnios plėtros principo sąvoka, bet nenumatoma konkrečių veiksmų, kaip šis principas turėtų būti įgyvendinamas. Minėti Europos Sąjungos teisės aktai nustato, jog aplinkos teisės politika turi būti grindžiama darnios plėtros principu ir pateikia tik principo sąvokos abstraktų apibrėžimą. Norint pasiekti konkrečių rezultatų turi būti nustatomi konkretūs bei realūs tikslai ir užduotys, pagrįstos kruopščia aplinkos būklės analize. Konkrečios principo įgyvendinimo priemonės yra įtvirtintos Europos Sąjungos direktyvose ir reglamentuose.

Europos Sąjungos teisės aktuose²⁶, reglamentuojančiuose darnios plėtros principo įgyvendinimą, pabrėžiama, kad valstybėms narėms tenka pagrindinis vaidmuo išsaugant ir subalansuotai naudojant gamtos išteklius. Vis dėlto siekiant veiksmingo aplinkos apsaugos problemų sprendimo ir darnios plėtros principo įgyvendinimo, Europos Bendrijos aplinkos apsaugos politikos vidaus ir išorės aspektai turėtų būti tarpusavyje suderinti, o valstybės narės privalo bendradarbiauti įgyvendinant aplinkos apsaugos politiką. Europos Sąjungos teisės aktuose taip pat pabrėžiama, kad darnios plėtros principo įgyvendinimas yra ilgalaikis tikslas, kuris susijęs ne tik su Europos Sąjungos politika aplinkos apsaugos srityje. Šio principo įgyvendinimas taip pat priklauso ir nuo socialinės, ekonominės Bendrijos politikos. Štai 1998 m. rugsėjo 24 d. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė sprendimą Nr. 2179/98/EB dėl Europos Bendrijos politikos ir veiksmų programos dėl aplinkos ir darnios plėtros "Tvarumo link" papildymo, kuriuo raginama stiprinti Bendrijos vaidmenį tarptautinio aplinkos ir darnią plėtrą remiančio bendradarbiavimo srityje. Programos pagrindinis tikslas – pasiekti, kad aplinkos apsaugos politika visiškai atsispindėtų kitose politikos srityse, įskaitant plėtros politiką. Viena iš priemonių įgyvendinanti darnios plėtros principą yra visuomenės skatinimas įsitraukti į darnios plėtros įgyvendinimo procesą. Laikomasi nuomonės, kad neinformavus visuomenės arba suinteresuotų socialinių partnerių apie tai, kas yra darni plėtra, jos tikslus ir priemones, negali būti įgyvendintas darnios plėtros principas. Kol kas visuomenė yra mažai informuota šiam klausimui išaiškinti, o tai mažina darnios plėtros principo įgyvendinimo rezultatyvumą. Valstybėse narėse turėtų būti sukurtos priemonės šiam trūkumui pašalinti, sukurta visuomenės informavimo sistema, kuri teiktų suprantamą, aiškią informaciją apie darnios plėtros principą ir skatintų visuomenę prisidėti prie šio principo įgyvendinimo. Visuomenės ir valstybės institucijų bendradarbiavimas turėtų būti principinis valstybių tikslas.

2000 m. lapkričio 7 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente Nr. 2493/2000²⁷ yra įvardintos priemonės, kuriomis Europos Sąjunga siekia įgyvendinti darnios plėtros principą. Tokios priemonės yra finansinė parama, atitinkama politikos, strategijų, priemonių ir technologijų, kuriomis siekiama darnios plėtros, formavimo ir jų įgyvendinimo skatinimo patirtis.

²⁶ žr., pvz.: Tarybos 1998 m. lapkričio 30 d. rezoliucija.

²⁷ Oficialusis leidinys L 288 , 15/11/2000 p. 0001 - 0005

Siekiant užtikrinti minėtų priemonių rezultatyvų panaudojimą buvo priimti teisės aktai, kurie reglamentuoja šių priemonių įgyvendinimo mechanizmą.

Finansinė parama yra svarbi priemonė, kuri padeda įgyvendinti darnios plėtros principą. Finansinę paramą Europos Sąjungos kompetentingos institucijos skiria įvairiems projektams, kuriais siekiama aplinkos apsaugos tikslų. Europos Sąjungos Komisija siūlo išplėsti nacionalinių pajamų apskaitos sistemą, inter alia įtraukiant atsargų ir srautų rodiklius bei su rinka nesusijusią veiklą ir toliau tobulinti pasitelkiant pagalbines sąskaitas, pvz., aplinkosaugos išlaidas, medžiagų srautus. Tai reiškia, jog siekiama, kad aplinkos apsaugai skiriamos lėšos būtų ne tik iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų, bet ir nacionalinių valstybių narių institucijų bei privačių fizinių ar juridinių asmenų. Įgyvendinant aplinkos teisės tikslus taip pat naudojamos lėšos, kurios gaunamos kaip sankcijos už tam tikrus aplinkos teisės pažeidimus. Siekiant užtikrinti darnios plėtros principo įgyvendinimą, turi būti kuriami įvairūs projektai skatinantys darnios veiklos įgyvendinimą, skatinant visuomenės bei kitų suinteresuotų asmenų susidomėjimą tam tikra finansine parama, pavyzdžiui: mokesčių lengvatomis, parama pertvarkant gamybos technologijas, tam tikra finansine parama ir pan. Šie projektai turėtų būti prieinami visuomenei ir kitiems suinteresuotiems asmenims, apie juos turėtų būti viešai skelbiama.

Svarbu, kad skiriamos lėšos būtų racionaliai naudojamos ir padėtų pasiekti planuojamus tikslus. Finansinė parama turėtų būti teikiama projektams, kurie užtikrintų ilgalaikį aplinkos apsaugos tikslų įgyvendinimą, skatintų racionalų gamtos išteklių naudojimą bei jų atkūrimą, padėtų spręsti kitas aktualias aplinkos apsaugos problemas. Finansinė parama turėtų būti skiriama esminėms struktūrinėms permainoms, kurios padėtų pakeisti nedarnius gamybos procesus, siekiant išvengti aplinkos katastrofų ir sušvelninti didžiausias neigiamas pasekmes aplinkai.

Šiuo metu veikianti Europos Sąjungos finansavimo sistema yra kritikuotina. Reikėtų sukurti daugiau Bendrijai prieinamų finansinių priemonių, skirtų remti darnią plėtrą besivystančiose šalyse, kuriose darnios plėtros principo įgyvendinimas yra mažesnis palyginus su kitomis šalimis. Finansinės paramos suteikimas besivystančioms šalims sudarytų galimybę joms įtraukti aplinkos apsaugos interesus į savo vystymosi procesą. Taip pat reikėtų sukurti efektyvesnę kontrolės mechanizmą, kuris užtikrintų skaidrų finansinės paramos panaudojimą įgyvendinant darnios plėtros principą. Derėtų geriau koordinuoti veiksmus, finansuojamus taikant Bendrijos paramą.

Siekiant užtikrinti aplinkos elementų racionalų naudojimą ir apsaugą, Europos Sąjunga priima temines strategijas²⁸, kurios reglamentuoja aktualiausias aplinkos apsaugos problemas tam tikroje srityje (pvz., dirvožemio, oro, vandens ir pan.), nustato tam tikrą gamtos elementų naudojimo tvarką, kokybės ribas, kurių negalima viršyti. Šie įpareigojimai privalomi ir valstybėms narėms. Tokios strategijos yra darnios plėtros įgyvendinimo priemonė. Kaip jau minėta darnios plėtros principas yra neatsiejamas nuo apdairaus ir racionalaus gamtos išteklių naudojimo, atsargumo ir prevencinių veiksmų principų, todėl teminės strategijos, numatančios gamtos išteklių naudojimo tvarką ir būdus yra darnios plėtros principo įgyvendinimo priemonė. Tokiose Europos Sąjungos strategijose reglamentuojami tam tikri pasiūlymai, kuriais siekiama išspręsti aplinkos apsaugos problemas, finansavimo tvarka, jos privalomos visoms valstybėms narėms bei yra pavyzdinės nuostatos planuojant nacionalinę politiką.

Siekiant užtikrinti efektyvų, aplinkos teisės principais pagrįstą aplinkos apsaugos politikos įgyvendinimą, Europos Sąjungos lygiu buvo įkurta Europos aplinkos apsaugos agentūra²⁹, kuri teikia objektyvią, patikimą ir palyginamąją informaciją, leidžiančią Bendrijai ir valstybėms narėms imtis būtinų aplinkos apsaugos priemonių, įvertinti tų priemonių rezultatus ir užtikrinti, kad visuomenė būtų tinkamai informuojama apie aplinkos būklę. Ši agentūra taip pat užtikrina būtinybę Europos lygiu rinkti, apdoroti ir analizuoti aplinkos duomenis, kuriais vadovaujantis teikiama pasiūlymai aplinkos kokybei gerinti. Agentūra privalo bendradarbiauti su Bendrijos lygiu jau esančiomis struktūromis, kad Komisija galėtų užtikrinti visišką Bendrijos teisės aktų aplinkos klausimais taikymą.

Europos Parlamento ir Tarybos reglamente „Dėl Europos aplinkos agentūros bei Europos aplinkos informacijos ir stebėjimo tinklo įkūrimo³⁰“ įtvirtinta, jog Agentūros įkūrimu siekiama sukurti Europos aplinkos informacijos ir stebėjimo tinklą, kuris užtikrintų aplinkos teisės tikslų įgyvendinimą. Siekiant šio tikslo yra kuriama tokia sistema, kuri apima ne tik Europos Sąjungos institucijų veiklą, bet ir bendradarbiavimą su valstybėmis narėmis, taip pat kitomis valstybėmis, kurios siekia aplinkos apsaugos. Minėtame reglamente nurodytos Agentūros veiklos sritys, kurios yra dabartinės ir numatomos aplinkos būklės analizavimas aplinkos kokybės, aplinkai daromo poveikio, aplinkos jautrumo požiūriais, įskaitant šių veiklos sričių analizės pateikimą darnios plėtros principo atžvilgiu. Valstybės narės yra imperatyviai įpareigojamos tinkamai bendradarbiauti su Agentūra ir prisidėti prie Europos aplinkos informacijos ir stebėjimo tinklo

²⁸ žr., pvz.: 2006-12-12 Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2006/118/EB dėl požeminio vandens apsaugos nuo taršos ir jo būklės blogėjimo; EB direktyvą 92/43 dėl natūralios ir pusiau natūralios gyvenamosios aplinkos bei laukinės faunos ir floros apsaugos, OJ 1991 L206; EB direktyvą 67/548 dėl pavojingųjų medžiagų rūšiavimo, pakavimo ir žymėjimo.

²⁹ Įkurta pagal EB reglamentą 1210/90.

³⁰ galutinis 2007/0235 (COD)

veiklos laikydamosi Agentūros darbo programos, rinkdamos, lygindamos ir analizuodamos informaciją šalies mastu.

Vertinant darnios plėtros principo įgyvendinimo rezultatus, galima pastebėti ne tik teigiamus, bet ir pakankamai daug neigiamų dalykų.

Siekiant įvardinti trūkumus, pirmiausia reikia pastebėti, kad yra numatyta daug darnios plėtros įgyvendinimo priemonių, bet jos nėra pakankamai rezultatyvios dėl to, kad dažniausiai nėra pagrįstos duomenų ir problemų aplinkos srityje analize, pasirinktos priemonės ir tikslai nėra aiškūs. Remiantis kokybine aplinkos apsaugos duomenų analize, būtina nustatyti tokius tikslus ir priemones, kurių pagalba būtų užtikrinta pažanga aplinkos apsaugos srityje ir taip įgyvendintas darnios plėtros principas. Aplinkos teisės problemų įvardijimas nėra pakankamas rezultatas siekiant įgyvendinti aplinkos apsaugos principą. Būtina rasti ir minėtų problemų sprendimo būdus bei aiškiai teisės aktuose reglamentuoti šių būdų įgyvendinimo mechanizmą, kad jie būtų rezultatyvūs.

Atnaujinta Europos Sąjungos darnaus vystymosi strategija³¹, bandoma spręsti ankstesnių veiksmų programų trūkumus, t.y., atnaujintoje strategijoje numatyta akivaizdžiai daugiau konkrečių tikslų, skirtų, pavyzdžiui, sumažinti klimatui poveikį darančias emisijas arba pagerinti energijos naudojimo efektyvumą. Strategija įpareigoja geriau formuoti politiką plačiau taikant poveikio įvertinimą ir labiau įtraukiant suinteresuotuosius asmenis. Vis dėlto ir naujojoje strategijoje nepaaiškinta, kokiomis priemonėmis bus siekiama šių konkrečių tikslų ir kokios "strategijos" bus imtasi vėliau, o kai nėra konkrečių tikslų, neišvengiamai kyla sunkumų pasirenkant priemones, nes tiksliai nežinant, ko reikia siekti, negalima nuspręsti, kaip pasiekti tokį tikslą. Svarbu, kad atnaujintoje strategijoje netiesiogiai užsimenama apie galimas priemones. Nors priemonės atrodo pernelyg nekonkrečios, tačiau pažangos ataskaita galėtų ir turėtų būti naudojama pateikti konkrečiai informacijai ir – galiausiai – pašalinti trūkumams. Pažangos ataskaita – tai Komisijos kas dveji metai (pradedant nuo 2007 m. rugsėjo mėn.) pateikiama darnaus vystymo strategijos įgyvendinimo Europos Sąjungoje ir valstybėse narėse pažangos ataskaita, kuri nurodo ateities prioritetus, kryptis ir veiksmus. Ataskaita turėtų būti pagrįsta analizės, kaip turėtų pasikeisti visame pasaulyje augimo ir vystymosi modeliai, numatyti būdai, kaip pasaulį būtų galima ateityje tvarkyti darniau, taip pat aplinkosauginio vertinimo procedūrų, sukuriančių nuoseklesnius pagrindus, kuriais remiantis būtų galima priimti sprendimus atsižvelgiant į atitinkamą aplinkos būklę, numatyti nedarnias pasekmes, kurios tampa vis akivaizdesnės (neišvengiamos klimato kaitos pasekmės, besitęsiantis biologinės įvairovės mažėjimas pasaulyje, gresiantis žaliavų išsekvojimas ir kt.) bei pateikti jų sprendimo

³¹ Atnaujinta ES darnaus vystymosi strategija (www.am.lt, rubrika „Darnus vystymasis“)

variantus. Į sprendimų priėmimą įtraukus daugiau aplinkos būklės analizės ir vertinimo būtų galima priimti labiau subalansuotus ir veiksmingesnius sprendimus.

Analizuojant Europos Teisingumo teismo (toliau Teismas) praktiką,³² pastebima, kad Teismas savo sprendimus retai grindžia darnios plėtros principu. Aiškindamas darnios plėtros principo įgyvendinimą, Teismas 2005-05-26 Europos teisingumo teismo bylos C-94/03³³ išvadoje konstatavo, kad darnios plėtros principas reikalauja, jog pavojingos eksportuojamos cheminės medžiagos būtų tinkamai supakuotos ir paženklintos siekiant apsaugoti žmogaus sveikatą ir aplinką, o šalys keistūsi informacija apie chemines medžiagas, taip pat teiktų viena kitai techninę pagalbą, visų pirma besivystančioms ir pereinamosios ekonomikos šalims. Teismas pabrėžė ir mokslinės bei techninės pagalbos tarp valstybių reikšmę. Jis konstatavo, kad techninės pagalbos suteikimas, siekis plėtoti infrastruktūrą yra vienas iš darnios plėtros įgyvendinimo būdų.

Teismas taip pat pabrėžė, kad darnios plėtros įgyvendinimo procese privalo dalyvauti visuomenė. Jai turi būti teikiama informacija apie darnios plėtros įgyvendinimo procesą, taip pat apie principo įgyvendinimo priemones. Išvadoje C-94/03 buvo pabrėžta, jog pavojingas medžiagas eksportuojantys asmenys privalo tinkamai informuoti visuomenę, kaip elgtis su cheminėmis medžiagomis įvykus avarijai, bei apie cheminių medžiagų alternatyvas, saugesnes žmogaus sveikatai ar aplinkai. Byloje T-94/04³⁴ Teismas taip pat netiesiogiai rėmėsi darnios plėtros principu. Teismas pasisakė, jog esant galimybei reikia naudoti medžiagas, kurios mažiau kenksmingos žmonėms, gyvuliams ir aplinkai, o naudojamos veikliosios medžiagos turi būti naudojamos tik tuo atveju, jei tenkina tam tikrus standartus, nustatytus remiantis mokslo ir technikos žiniomis bei įtvirtintus Europos Sąjungos teisės aktuose.

Europos Teisingumo teismas nėra plačiai išplėtojęs darnios plėtros principo sampratą. Savo sprendimuose Teismas rėmėsi Europos Sąjungos teisės aktuose įtvirtintomis nuostatomis ir išskyrė, kad darnios plėtros principo įgyvendinamas suprantamas kaip tam tikrų priemonių pasirinkimas, kurios mažiau kenksmingos aplinkai, žmogui ar gyvūnams. Svarbus vaidmuo įgyvendinimo procese tenka ir visuomenei, ji turi būti suinteresuota siekti darnios plėtros principo tikslų, o tai įmanoma tik tinkamai informuojant visuomenę apie darnios plėtros principą bei jį įgyvendinančias priemones.

Kalbant apie darnios plėtros principo įgyvendinimą Lietuvoje reikia konstatuoti, kad didžiulę įtaką daro Europos Sąjungos teisė. Bendrijos teisės nuostatos valstybių narių teisei sistemai sukelia tiesioginių padarinių, t.y., tiesioginio veikimo principas reikalauja, kad iš

³² Europos Teisingumo teismo praktika, kuria buvo remtasi darbe, buvo gauta naudojantis Europos Teisingumo teismo prieiga per internetą <<http://curia.europa.eu>>

³³ Europos Teisingumo 2005 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje C-94/03.

³⁴ Pirmos instancijos teismo 2005 m. lapkričio 28 d. nutartis byloje T-94/04 (EEB ir kt. Prieš Komisiją).

Bendrijos teisės kylančias pareigas vykdytų ir Bendrijos institucijos, ir valstybės narės, ir jose gyvenantys asmenys. Tiesioginio veikimo principas yra labai platus, gali būti priskiriamas bet kuriai Europos Sąjungos teisės nuostatos rūšiai³⁵. Tiesioginio veikimo doktrina užtikrina Europos Sąjungos tikslų įgyvendinimą. Be to, galiojantis Bendrijos teisės viršenybės principas taip pat įpareigoja valstybes nars laikytis Europos Sąjungos teisės. Bendrijos teisės viršenybės principas reikalauja, kad valstybės narės panaikintų prieštaraujantį teisės aktą, o ne tik netaikytų jo.

Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatyme tiesiogiai darnios plėtros principas nėra įtvirtintas. Šį principą galima netiesiogiai išvesti iš įstatymo 4 straipsnio 2 dalies, kurioje reglamentuojama „Aplinkos apsaugos valdymo politika ir praktika turi nukreipti visuomeninius bei privačius interesus aplinkos kokybei gerinti, skatinti gamtos išteklių naudotojus ieškoti būdų ir priemonių, kaip išvengti arba sumažinti neigiamą poveikį aplinkai, bei ekologizuoti gamybą“. Ši nuostata įpareigoja siekti gamtos išteklių racionalaus naudojimo, kad gamyba darytų, kuo mažesnę poveikį aplinkai. Tokie yra ir darnios plėtros principo tikslai.

Darnios plėtros principas yra įtvirtintas Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje³⁶ patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160. Šioje Strategijoje suformuluoti pagrindiniai ilgalaikiai, vidutinės trukmės bei trumpalaikiai tikslai ir uždaviniai, pagrindinės aplinkos apsaugos problemos ir nurodyta, kokių priemonių turi būti imamasi, kad jos būtų sprendžiamos. Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje taip pat numatyta sukurti efektyvią įgyvendinimo priežiūros sistemą, kuri leistų reguliariai vertinti pasiektą pažangą bei įvardyti iškilusias kliūtis ir susidariusias problemas. Strategijoje įtvirtinta, kad norint įgyvendinti darnios plėtros principą, būtina atsižvelgti į nuolat kintančią aplinkos būklę, o principo įgyvendinimo priemonės turi būti derinamos ir tikslinamos atsižvelgiant į sparčiai kintančius aplinkos rodiklius, kurie nustatomi moksliniais tyrimais. Strategijoje taip pat imperatyviai nurodoma, jog ūkinė veikla turi būti planuojama apdairiai, kad kuo mažiau kenktų aplinkai ir žmonių sveikatai, būtina nustatyti planuojamos ūkinės veiklos, ūkio šakų plėtros programų, teritorinių planų įgyvendinimo poveikį aplinkai, numatyti ekstremalių situacijų prevencijos, padarinių mažinimo ir likvidavimo priemones.

Siekiant nustatyti gamtos išteklių racionalų naudojimą ir apsaugą, yra priimami įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai reglamentuojantys, tam tikrų išteklių naudojimą ir apsaugą, leistinus taršos normatyvus.³⁷ Tokiais teisės aktais siekiama nustatyti sąlygas, kurioms esant gamyba ir

³⁵ Tatham A. Europos Sąjungos teisė. Vilnius, Eugrimas, 1999. P.61.

³⁶ Nacionalinė darnaus vystymosi strategija // Valstybės žinios, 2003-09-19, Nr. 89-4029.

³⁷ Lietuvos Respublikos aplinkos oro apsaugos įstatymas // Žin., 1999, Nr. 98-2813; Lietuvos Respublikos vandens įstatymas // Žin., 1997, Nr. 104-2615; Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas // Žin., 1998, Nr. 61-1726 ir kt.

paslaugos turi augti daug greičiau nei gamtos išteklių naudojimas. Minėti teisės aktai buvo parengti arba derinami vadovaujantis Europos Sąjungos teminėmis strategijomis. Kaip jau minėta tokie teisės aktai, reglamentuojantys gamtos išteklių naudojimo tvarką ir būdus, yra darnios plėtros principo įgyvendinimo priemonė.

Vertinant, ar darnios plėtros principo įgyvendinimas yra efektyvus, būtina atsižvelgti į statistinius duomenis³⁸. Lyginant Lietuvos Respublikos Statistikos departamento pateiktus duomenis galima pastebėti, jog nors augant ekonomikai, gamtos išteklių sunaudojama mažiau, pavyzdžiui: vandens 2006 m. 134,8 mln. kubinių metrų sunaudota mažiau nei 2007 m., valstybinių miškų kirtimas 2007 m. sumažėjo 68,3 tūkst. ha., o miškų atnaujinimas padidėjo. Teršalų išmetimas į atmosferą 2007 m. sumažėjo 3,8 tūkst. t. Taigi Lietuvoje darnios plėtros principas yra įgyvendinamas.

Lietuva siekia pagal aplinkos taršos rodiklius neviršyti ES leistinių normatyvų, laikytis tarptautinių konvencijų, ribojančių aplinkos taršą ir poveikį pasaulio klimatui, reikalavimų. Įgyvendinti šį siekį įmanoma tik tobulinant gamybos technologijas, t.y. diegiant ūkyje naujausias, aplinkai mažesnę neigiamą poveikį darančias technologijas, todėl mokslinei pažangai, žinioms skiriama daug dėmesio. Darnios plėtros principas įgyvendinamas naudojant Europos Sąjungos, užsienio valstybių paramą. Parama neapsiriboja vien pinigine išmoka, taip pat teikiama techninė, mokslinė, švietimo pagalba, kuri padeda pasiekti ilgalaikius darnios plėtros principo tikslus.

Lietuvoje darnios plėtros principo įgyvendinimo proceso koordinavimą atlieka Aplinkos ministerija ir 2000 metais sudaryta Nacionalinė darnaus vystymosi komisija, kuriai vadovauja Lietuvos Respublikos Vyriausybės Ministras Pirmininkas. Komisiją sudaro prie Aplinkos ministerijos sudaryta įvairių sričių ekspertų grupė, kuri turi reguliariai analizuoti vykstančius išorinius ir vidinius pokyčius, vertinti strategijos įgyvendinimo eigą ir rengti rekomendacijas, kaip šalinti trūkumus. Nacionalinė darnaus vystymosi komisija taip pat svarsto dvimetes darnaus vystymosi ataskaitas, kurios nustatytą tvarką pateikiamos Jungtinių Tautų ir ES institucijoms.

Daugelyje valstybių veikia specialios mokslinės institucijos ar moksliniai padaliniai, kurie vykdomų tyrimų pagrindu teikia valstybės institucijoms pasiūlymus ir rekomendacijas, kaip tobulinti strategiją ir jos įgyvendinimą, dalyvauja rengiant darnaus vystymosi ataskaitas, kitus oficialius dokumentus. Tokią mokslininkų grupę tikslinga sudaryti ir Lietuvoje.

Darnios plėtros principas Lietuvoje yra įgyvendinamas. Siekiant efektyvesnių rezultatų, yra priimami teisės aktai, reglamentuojantys atskirų aplinkos elementų apsaugą ir užtikrinantys

³⁸ remtasi Lietuvos Respublikos Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis pasklebtais internetiniame puslapyje <http://www.stat.gov.lt>

efektyvų jų įgyvendinimo mechanizmą. Reikėtų skatinti didesnę visuomenės susidomėjimą darnia plėtra ir įtraukti ją į šio principo įgyvendinimo mechanizmą. Darnios plėtos principo įgyvendinimui būtina ir finansinė parama, todėl turi būti efektyviai naudojamos Europos Sąjungos struktūrinių fondų, Lietuvos Respublikos valstybės institucijų skiriamos lėšos, taip pat reikia skatinti privačius asmenis skirti lėšas darnios plėtos principo įgyvendinimui.

3.2. Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas

Aukšto aplinkos apsaugos lygio principo esmė yra ta, kad visur, kur tik įmanoma, net ir tada, kai nustatyti limitai neviršijami, turi būti naudojama aplinkosaugos požiūriu pažangiausia bei efektyviausia ir kartu praktiškai įgyvendinama technologija. Taigi šis principas turėtų būti suprantamas ne kaip pats aukščiausias aplinkos apsaugos lygis, bet kaip aukštas aplinkos apsaugos lygis, kuris būtų ekonominiu, politiniu požiūriu pagrįstas ir įmanomas. Tokią išvadą padarė ir Europos Teisingumo teismas. Safety Hi-Tech prieš S.&T.³⁹ ir Bettati⁴⁰ bylose konstatuota, kad aukšto aplinkos apsaugos principas neturi būti suabsoliutinamas ir suprantamas kaip pats aukščiausias aplinkos apsaugos lygis. Kiekviena valstybė turi teisę nustatyti griežtesnes apsaugos priemones ir jų laikytis. Aukštas aplinkos apsaugos lygis konkrečiu atveju suprantamas kaip konkrečioje situacijoje pati geriausia aplinkos būklė. Šis principas neturi vienodo standarto, kurį būtų galima pritaikyti kiekvienai valstybei, kadangi įvairių regionų aplinkos būklė skiriasi. Kiekvienu konkrečiu atveju aukštas aplinkos apsaugos lygis skirsis atsižvelgiant į tam tikro regiono aplinkos būklę.

Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas yra įtvirtintas Europos Bendrijos sutarties 2 str., 95 str. 3 d. ir 174 str. 2 d. Europos Bendrijos sutarties 2 str. įtvirtina bendro pobūdžio nuostatą, pagal kurią aukštas aplinkos apsaugos lygis yra Europos Bendrijos politikos siekis ir tikslas. Ši nuostata turėtų būti suprantama kaip ekonominis vystymasis suderintas su aplinkos apsauga, t. y. ekonominis augimas turėtų būti ribojamas siekiant išvengti žalos aplinkai ir gerinti aplinkos elementų (oro, vandens, saugomų rūšių bei natūralių buveinių) būklę. Aplinkos apsauga turi būti laikoma prioritetine Bendrijos politikos sritimi, iškilus klausimui, kuriai vykdomos politikos sričiai teikti pirmenybę, aplinkos apsauga turi būti svarbesnė kitų sričių atžvilgiu.

Minėtos sutarties 95 str. 3 dalyje įtvirtinta nuostata, kad Bendrijos institucijos, imdamosi priemonių dėl valstybių narių teisės aktų derinimo, dėmesį kreipia į aukšto aplinkos apsaugos lygio principą. Europos Bendrijos sutarties 174 str. 2 d. nurodo, kad Bendrijos aplinkos politika siekiama aukšto apsaugos lygio atsižvelgiant į skirtingų Bendrijos regionų būklės įvairovę. Tai reiškia, kad aukšto aplinkos apsaugos lygio principas skirtinguose regionuose yra pasiekiamas skirtingomis priemonėmis. Kiekvienu konkrečiu atveju turi būti nustatomos specialios priemonės atsižvelgiant į konkretaus regiono būklę, kurios leistų įgyvendinti aukšto aplinkos apsaugos lygio principą. Minėti įpareigojimai yra privalomi visoms Europos Sąjungos valstybėms narėms, o šių įpareigojimų pažeidimas gali būti nagrinėjamas Europos Teisingumo teisme ir būti pagrindas pripažinti teisės aktą negaliojančiu.

³⁹ Europos Teisingumo teismo 1998 m. liepos 14 d. sprendimas byloje C-284/95 (Safety Hi-Tech prieš S. & T.).

⁴⁰ Europos Teisingumo teismo 1998 m. liepos 14 d. sprendimas byloje C-341/95.

Europos Bendrijos teisės aktuose nėra nustatytas tam tikras standartas, kaip turi būti suprantamas aukšto aplinkos apsaugos lygio principas. Europos Sąjungos teisės aktuose teigiama, jog Bendrija, turi teisę nustatyti, jos nuomone tinkamą apsaugos lygį, kuris detalizuojamas atskiruose teisės aktuose ir nustatomas atsižvelgiant į tam tikro regiono aplinkos apsaugos būklę. Minėti reikalavimai, kaip jau minėta, yra privalomi visoms valstybėms narėms, bet jos turi teisę nustatyti kitokį nei Europos Sąjungos aplinkos apsaugos lygį, tai reiškia, kad valstybės narės privalo užtikrinti, kad būtų įgyvendinti minimalūs aplinkos apsaugos lygio standartai, bet taip pat gali nustatyti ir aukštesnį aplinkos apsaugos lygį lyginat su Europos Sąjungos teisės aktuose nustatytu standartu.

Aukšto aplinkos apsaugos lygio principo turinio aiškinimas turi būti atliekamas atsižvelgiant į kitus aplinkos teisės principus, tokius kaip – atsargumo ir prevencinių veiksmų, racionalaus išteklių naudojimo. Aukšto aplinkos apsaugos lygio siekis reiškia, kad visų pirma yra būtina išsaugoti aplinkos kokybę, tai yra, išlaikyti aplinkos būklę. To galima pasiekti tik prevencinių veiksmų pagalba. Aplinkos kokybės saugojimas yra susijęs su aplinkos kokybės apsauga, tai yra tuo, kad tam tikromis kontrolės, reguliavimo ir planavimo priemonėmis aplinkos tarša turi būti sumažinta ir turi būti užkirstas kelias ateityje teršti aplinką. Išsaugoti sveiką ir nesuniokotą aplinką (išlaikyti aukšto lygio status quo) reiškia bet kokios, netgi ir jau pradėtos veiklos, kuri kelia realią žalos aplinkai grėsmę, sustabdymą. Taigi aukšto aplinkos apsaugos lygio principas reiškia, kad turi būti saugoma ir gerinama esama aplinkos kokybė bei imamasi priemonių, kurios padėtų sumažinti neigiamo poveikio riziką aplinkai ir žmonių sveikatai, taip pat užtikrintų, jog aplinkos išteklių būtų naudojami apdairiai ir racionaliai⁴¹.

Analizuojant aukšto aplinkos apsaugos lygio principą būtina atsižvelgti ir į darnios plėtros principą. Darnios plėtros principas reiškia, kad būtina užtikrinti aukštą aplinkos kokybę būsimoms kartoms, o tai pasiekti galima tik analizuojant mokslo, technikos laimėjimus ir naujoves, pritaikant jas aplinkos kokybės gerinimui. Taigi ir aukštą aplinkos apsaugos lygį galima pasiekti tik išanalizavus visas galimas grėsmes aplinkai ir nustačius jų sprendimo variantus bei naudojant aukščiausius technikos ir mokslo standartus atitinkančias technologijas,

⁴¹ Frenz, W. Europäisches Umweltrecht. München C.H. Beck, 1997. p. 42.

kurios padėtų pasiekti ilgalaikį ir aukštą aplinkos apsaugos lygį. Dar kartą pabrėžtina, kad atskiruose regionuose aplinkos apsaugos lygis skiriasi, todėl ir aplinkos apsaugos problemos bei jų sprendimai skiriasi, todėl kiekviename regione turi būti naudojamos priemonės, pritaikytos būtent tam tikram regionui, kurios leistų pasiekti galimą aukščiausią aplinkos apsaugos lygį. Vis dėl to aukšto aplinkos apsaugos lygio principo įgyvendinimas negali apsiriboti tik tam tikrų priemonių nustatymu atskiruose regionuose, t. y. valstybės siekdamas įgyvendinti aukšto aplinkos apsaugos lygio principą turi bendradarbiauti, dalintis savo pasiekimais ir patirtimi aplinkos apsaugos srityje bei kartu siekti aukšto aplinkos apsaugos lygio.

Reikia pabrėžti, jog geriausia laikoma technologija ar gamybos būdai nuolat keičiasi atsižvelgiant į technikos pažangą, todėl duomenys apie pažangias technologijas turi būti nuolat atnaujinami, vertinamos technologijų įgyvendinimo galimybės ir jų nauda siekiant mažinti žalą aplinkai. Aiškinamo principo įgyvendinimui svarbu nustatyti aplinkai daromos žalos šaltinius ir jas palyginti tarpusavyje. Tokia informacija leidžia nustatyti geriausius prieinamus gamybos būdus ir juos plėtoti. Valstybės privalo keistis informacija norint Europos Sąjungos lygiu užtikrinti aukštą aplinkos apsaugos lygį bei padėti valstybėms narėms savarankiškai ir veiksmingai įgyvendinti aukšto aplinkos apsaugos lygio politiką.

Europos Teisingumo teismas remdamasis aukštu aplinkos apsaugos principu keliose bylose ⁴² pagrindė griežtesnį atliekų tvarkymo reglamentavimą bei platų termino „atliekos“ aiškinimą. Tai reiškia, kad aukštas aplinkos apsaugos principas yra įgyvendinamas, jei siekiant užtikrinti esamos aplinkos būklės išlaikymą ir gerinti jos elementų būklę, nustatomas griežtesnis aplinkai grėsmę keliančių sričių teisinis reglamentavimas, šiuo atveju – atliekų tvarkymas.

Lietuvos teisės aktuose aukšto aplinkos apsaugos lygio principas tiesiogiai nei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, nei Aplinkos apsaugos įstatyme nėra numatytas, bet šį principą galima išvesti iš pareigos išsaugoti esamą aplinkos būklę, užtikrinti sveiką ir švarią aplinką. Šiomis nuostatomis yra išreiškiamas ir aukšto aplinkos apsaugos lygio principas. Aukšto aplinkos apsaugos lygio principo įtvirtinimą rodo ir tam tikrų standartų nustatymas veiklai, kuri kelia realią grėsmę aplinkai, atskiriems jos elementams, taip pat tam tikrų ribinių verčių nustatymas.

Deja, nacionalinių teismų praktikoje šis principas beveik netaikomas. Vis dėlto sprendžiant Lietuvos aplinkos apsaugos problemas, pavyzdžiui atliekų tvarkymo srityje, aukšto aplinkos apsaugos lygio principu yra vadovaujamas. Atliekų tvarkymo srityje sąvartynai nebelaikomi atitinkantys aukšto aplinkos apsaugos lygio principą, nes atliekų šalinimas

⁴² Europos Teisingumo teismo 2000 m. birželio 15 d. sprendimas byloje C-418 ir 419/97 (ARCO Chemie Nederland ir kt.); Europos Teisingumo teismo 2000 m. birželio 22 d. sprendimas byloje C-318/98 (Fornastar ir kt.)

sąvartynuose užima daug naudingo žemės ploto, lemia oro, vandens, dirvožemio taršą bei į atmosferą išmeta šiltnamio efektą sukeliančias dujas. Siekiant išvengti minėtų pasekmių aplinkai yra ieškoma alternatyvų tvarkant atliekas. Europos Sąjunga tokia alternatyva laiko atliekų deginimo technologiją ir siekia sumažinti galutiniam šalinimui skirtų atliekų kiekį. Aukštas aplinkos apsaugos lygis reikalauja, kad būtų nustatytos tinkamos veiklos sąlygos, apribojimo dydžiai ir jų būtų laikomasi. Principas turėtų būti įgyvendinamas diegiant šiuolaikiškas aplinkai mažesnį neigiamą poveikį darančias pramonės technologijas ir didinant gamybos ekologinį efektyvumą. Atsižvelgiant į šiuos vertinimus Lietuvoje yra reformuojama atliekų tvarkymo sritis – uždaromi seni sąvartynai, o veiks tik nauji, Europos Sąjungos standartus atitinkantys sąvartynai, taip pat įkuriamos naujos atliekų deginimo/perdirbimo įmonės. Tai nereiškia, kad šios naujos technologijos visiškai nedarys žalos aplinkai. Kaip jau minėta aukšto aplinkos apsaugos lygio principas reikalauja, kad daromos žalos aplinkai dydis būtų mažesnis, taigi ir Lietuvoje įgyvendinant aukšto aplinkos apsaugos lygio principą aplinkos būklė turi būti nuolat stebima ir vertinama ir atsižvelgiant į gautus rezultatus kuriamos ir įgyvendinamos naujos aukšto aplinkos apsaugos lygį atitinkančios technologijos.

Taigi aukšto aplinkos apsaugos lygio principas Lietuvos aplinkos teisės sistemoje nėra tiesiogiai įtvirtintas ir praktiškai netaikomas. Atsižvelgiant į tai, kad aukšto aplinkos apsaugos lygio principu siekiama išsaugoti aplinkos kokybę, tai yra, išlaikyti aplinkos būklę ir ją gerinti, aukšto aplinkos apsaugos lygio principo netaikymas yra Lietuvos aplinkos teisės sistemos trūkumas. Būtina teisės aktuose aiškiai įtvirtinti aukšto aplinkos lygio principą, nustatyti šio principo įgyvendinimo priemones, kad aplinkos teisę įgyvendinantys subjektai ir visuomenė galėtų tinkamai įgyvendinti šį principą. Valstybė taip pat turėtų skatinti subjektus, vykdančius ūkinę veiklą, naudoti aukštą aplinkos apsaugos lygį atitinkančias technologijas, teikti finansinę paramą, asmenims keičiantiems senas technologijas aukščiausius technikos ir mokslo standartus atitinkančiomis technologijomis. Taip pat turi būti skatinami moksliniai laimėjimai, kuriais siekiama kurti naujas technologijas keliančias kiek įmanoma mažesnę žalą aplinkai.

3.3. Atsargumo ir prevencinių veikslių principai

Atsargumo principas – svarbus aplinkos teisės principas, kuris nurodo, kokiomis aplinkybėmis, esant neapibrėžtai situacijai, būtina taikyti aplinkos apsaugos priemones. Šias priemones pateisina vien tai, kad jos padės išvengti taršos ar ją sumažinti, netgi jei moksliniai tyrimai nėra išsamiai atskleidę aplinkos būklės pakenkimo priežasčių. Atsargumo principu taip pat pateisinamos net pačios brangiausios priemonės siekiant užkirsti žalos aplinkai atsiradimą.

Analizuojamas principas taikomas tais atvejais, kai mokslinių įrodymų nepakanka arba jie neįtikinami ir neaiškūs, o preliminarus įvertinimas rodo, kad gresia potencialiai pavojingos pasekmės aplinkai, žmonių, gyvūnų ar augalų sveikatai ir daromas poveikis aplinkai neatitiks konkrečios valstybės pasirinkto aplinkos apsaugos lygmens.

Vadovaujantis atsargumo principu yra pateisinami apribojimai, kuriais siekiama apsaugoti aplinkos elementus nuo neigiamo poveikio bei siekiant išvengti žalos žmonių sveikatai. Tokiais apribojimais laikomi technologijų bei veiklos, darančių neigiamą poveikį aplinkai ar žmogaus sveikatai naudojimo ribojimas. Technologijų ar žmogaus veiklos poveikis aplinkai yra nevienodas. Gamtos elementus skirtingai veikia žmogaus veikla, tam tikri aplinkos elementai yra ypatingai trapūs, todėl būtina stebėti ir nuolat analizuoti gamtai daromą poveikį ir imtis priemonių, kurios padėtų išvengti neigiamų pasekmių aplinkai. Taip pat patartina, kad remiantis atsargumo principu veikslių būtų imamasi nedelsiant, bet naudojamos priemonės būtų pagrįstos moksliniais tyrimais, kurie visapusiškai ir pagrįstai įvertintų aplinkai daromą poveikį.

Atsargumo principas taikomas tais atvejais, kai mokslinių įrodymų nepakanka arba jie neįtikinami bei neaiškūs, o preliminarus mokslinis įvertinimas rodo, kad yra pagrįstų priežasčių susirūpinti, kad potencialiai pavojingos pasekmės aplinkai, žmonių, gyvūnų ar augalų sveikatai gali būti nesuderinamos su aplinkos apsaugos politika.

Atsargumo principas reikalauja, kad netgi tiksliai nežinant, ar kils pavojus žmonių sveikatai, kokio masto jis bus, būtų imtasi apsaugos priemonių nelaukiant, kada kils konkretus pavojus ir bus galima nustatyti jo dydį. Šiuo metu apsaugos priemonių imamasi tik tada, kai žala jau padaryta arba iškyla neišvengiama grėsmė. Įgyvendinant atsargumo principą, apsaugos priemonių turi būti imamasi anksčiau – dar tada, kai net nėra didelio pavojaus. Atsargumo

principas reikalauja, kad būtų nutraukti veiksmai, kurie gali sukelti daug žalos aplinkai. Šis principas taip pat turi būti aiškinamas atsižvelgiant į darnios plėtros principą. Įgyvendinus atsargumo principą, daugiau galimybių naudotis teise į sveiką aplinką paliekama ateities kartoms, taip įgyvendinamas darnios plėtros principas⁴³.

Atsargumo principas taip pat reikalauja, kad ūkinės veiklos, darančios įtaką aplinkai, valdytojai rūpestingai vykdytų savo pareigas prižiūrėti tokią veiklą ir vykdytų apsaugos priemones, kurios padėtų sumažinti aplinkai daromą neigiamą poveikį.

Prevencijos principo esmė yra ta, jog būtina daryti viską, kad būtų užkirstas kelias aplinkai gresiančiam pavojui kilti, nelaukiant, kol teks likviduoti pasekmes. Tai veikimo būdas, kuriuo stengiami užkirsti kelią aplinkos teršimui jam dar neprasidėjus. Tai racionalesnis būdas nei bandymas spręsti problemą, kai ji jau iškyla, be to žalos aplinkai atlyginimo išlaidos beveik visais atvejais didesnės nei išlaidos žalai išvengti.

Atsargumo ir prevencinių veikslių principai yra tarpusavyje labai susiję, o kai kurių autorių nuomone netgi tapatūs⁴⁴. Abu principai yra nukreipti į ateitį ir turi prevencinį poveikį aplinkos apsaugos atžvilgiu, tai yra jais siekiama užkirsti kelią žalai kilti arba siekiant pašalinti tokios žalos aplinkai grėsmę. Tarp atsargumo ir prevencinių veikslių principų negalima nustatyti aiškių skirtumų, todėl šie principai įvairiuose teisės aktuose (tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose) yra atskirai neišskiriami. Vis dėlto atsargumo principas yra laikomas platesniu nei prevencinių veikslių ir šį principą apima, nes atsargumo principas reiškia, jog esant žalos galimybei turi būti imamas priemonių užkirsti kelią žalos grėsmei atsirasti, o prevencinių veikslių principas reiškia, kad priemonių žalai išvengti turi būti imamas tik tuo atveju, kai yra aiškus tokios žalos pavojus ar didelė žalos aplinkai tikimybė.

Atsargumo ir prevencinių veikslių principų tikslas – pasiekti, jog aplinkai nekiltų neigiamas poveikis ar žala. Šiais principais siekiama iš anksto numatyti galimą žalą aplinkai, iš anksto prognozuoti galimas neigiamas pasekmes ir įvairių priemonių pagalba užkirsti kelią neigiamoms pasekmėms atsirasti.

Atsargumo ir prevencinių veikslių principai yra įtvirtinti Europos Bendrijos sutarties 174 straipsnio 2 dalyje. Ši nuostata neapibrėžia nagrinėjamų principų turinio, įtvirtina tik deklaratyvią nuostatą, jog aplinkos politika turi būti grindžiama atsargumo ir prevencinių veikslių principais. Šie principai detalizuojami Europos Sąjungos teisės aktuose, kurie reglamentuoja atskirų gamtos elementų apsaugą. Šiuose teisės aktuose atsargumo ir prevencinių

⁴³ Ragulskytė-Markovienė R. Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005, P. 45-46.

⁴⁴ Ragulskytė-Markovienė R. Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005, P. 46.

veiksmų principai suvokiami, kaip išankstinės priemonės, kurių pagalba siekiama, kad žala gamtai neatsirastų. Konkrečios atsargumo priemonės ir apribojimai nustatomi atsižvelgiant į turimus mokslo ir technikos duomenis, aplinkos sąlygas įvairiuose Bendrijos regionuose.

Atsargumo ir prevencinių veikslių principai įtvirtinti Valstybinėje aplinkos apsaugos strategijoje. Strategijoje yra pateikiama šių principų sąvoka, o joje reglamentuota aplinkos apsaugos politika yra pagrįsta principu, jog geriau išvengti žalingų pasekmių aplinkai nei spręsti žalos ištaisymo klausimą jau atsiradus kenksmingiems padariniams aplinkai.

Strategijoje atsargumo principas yra suprantamas kaip iškilus neatlygintinos žalos pavojui pačių brangiausių priemonių panaudojimas aplinkos žalojimui užkirsti. Strategijoje yra nurodyta, kad sunku, o kartais neįmanoma prognozuoti žmogaus veiklos padarinių aplinkai, vis dėlto tikslas – išvengti žalos aplinkai, įpareigoja prognozuoti galimas žalingas pasekmes ir imtis priemonių joms išvengti. Strategijoje taip pat reglamentuojama, kad atsargumo principas gali būti taikomas, jei taikymas paremtas tam tikra prognoze, nuoseklumu ir apdairumu numatant pasekmes. Šie kriterijai yra privalomi, kad atsargumo principo taikymas būtų pagrįstas.

Atsargumo principo taikymo užtikrinimas remiantis Strategija yra valstybės pareiga. Valstybės institucijos privalo imtis priemonių ir užtikrinti, kad ūkinę veiklą vykdančios subjektai imtųsi veikslių galimai žalai aplinkai užkirsti. Ši pareiga įgyvendinama nustatant planuojamos ar vykdomos veiklos aplinkai vertinimą bei nustatant leidimų verstis tam tikra ūkine veikla sistema.

Kalbant apie prevencinių veikslių principą, Strategija įtvirtina, kad žalos aplinkai atlyginimo išlaidos beveik visais atvejais didesnės nei išlaidos žalai išvengti, todėl racionaliau taikyti prevencines priemones žalai išvengti nei skirti lėšas jau atsiradusiai žalai ištaisyti. Taigi prevencija yra racionalesnis veikimo būdas nei bandymas spręsti problemą, kai ji jau iškilo, todėl aplinkos apsaugos politika turi būti pagrįsta prevencinių veikslių principu.

Atsargumo ir prevencinių veikslių principai yra įtvirtinti ir Aplinkos apsaugos įstatyme. Minėto įstatymo 32 straipsnio 2 dalimi reglamentuojama pareiga gamtos išteklių naudotojams bei asmenims, vykdančioms ūkinę veiklą, imtis visų būtinų atsargumo priemonių, siekiant išvengti žalos aplinkai, žmonių sveikatai ir gyvybei, kitų asmenų turtui bei interesams. Šia nuostata įtvirtintas atsargumo principas, kuris reiškia, kad siekiant išvengti pavojaus aplinkai ir žmonių sveikatai turi būti taikomos visos galimos apsaugos priemonės.

Aplinkos apsaugos įstatymo 32⁽¹⁾ straipsnio 1 dalyje įtvirtintas prevencinių veikslių principas, šis principas suprantamas kaip prevencinių priemonių naudojimas esant realiai grėsmei. Norint išsiaiškinti šio principo esmę, reikia apibrėžti, kaip suprantama sąvoka

„reali grėsmė“. Aplinkos apsaugos įstatymas nereglamentuoja šios sąvokos. Pagal dabartinį lietuvių kalbos žodyną „realus“ reiškia atitinkantis tikrovę, ne įsivaizduojamas. Taigi sąvoka „reali grėsmė“ turi būti aiškinama, kaip situacija, kuriai esant visos aplinkybės liudija, kad grėsmė aplinkai gali kilti. Grėsmės egzistavimas turi būti ne spėjimas, bet pagrįstas tam tikromis tikrovėje egzistuojančiomis aplinkybėmis. Nustatant minėtas aplinkybes turi būti atsižvelgiama į poveikio aplinkai vertinimą bei aplinkos būklės, buvusios iki ūkinės veiklos pradžios ir vykdant ūkinę veiklą palyginimą.

Analizuojant aplinkos teisę, reglamentuojančius teisės aktus, galima teigti, kad atsargumo ir prevencinių veiksnių principai yra įgyvendinami nustatant planuojamos ar vykdomos veiklos aplinkai vertinimą bei nustatant leidimų verstis tam tikra ūkine veikla sistema. Reikia pažymėti, kad poveikis aplinkai yra tiriamas tik tuo atveju, jei planuojama ūkinė veikla dėl savo pobūdžio, masto ar numatomos vietos ypatumų gali daryti reikšmingą poveikį aplinkai. Tokios veiklos yra nurodytos Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymo⁴⁵ pirmame ir antrame prieduose, kuriuose nurodyti planuojamos ūkinės veiklos, kurios poveikis privalo būti vertinamas, ir planuojamos ūkinės veiklos, kuriai turi būti atliekama atranka dėl poveikio aplinkai vertinimo, rūšių sąrašai. Taigi siekiant įvertinti galimą žalą aplinkai ir nustatyti apribojimus siekiant tos žalos išvengti arba ją sumažinti, yra atliekama procedūra, kurios metu apibūdinamas ir įvertinamas planuojamos ūkinės veiklos galimas poveikis aplinkai. Kompetentingos institucijos, įvertinusios pateiktą dokumentaciją apie galimą ūkinės veiklos įtaką aplinkai, pateikia išvadas arba motyvuotą sprendimą dėl veiklos galimumo. Minėtos išvados yra privalomos institucijai, išduodančiai leidimus užsiimti ūkine veikla. Nustačius, kad planuojama ūkinė veikla neleistina, tokia veikla negali būti vykdoma.

Apibendrinant galima teigti, kad planuojamos ūkinės veiklos galimas poveikis aplinkai leidžia iš anksto nustatyti galimą grėsmę ir užkirsti kelią neigiamoms pasekmėms aplinkai kilti – neišduoti leidimo vykdyti tokią ūkinę veiklą, kuri neigiamai veikia aplinką ir leidžia įgyvendinti atsargumo ir prevencinių veiksnių principus. Dėl mokslinių tyrimų svarbos būtina užtikrinti, kad jų pateikiami rezultatai būtų objektyvūs ir patikimi. Ši pareiga tenka valstybės institucijoms.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas//Valstybės žinios, 1996, Nr. 82-1965.

Valstybė privalo užtikrinti nepriklausomus tyrimus, kad juos atliktų savo srities specialistai, reglamentuoti tyrimų finansavimo tvarką.

Atsargumo ir prevencinių veikslių principai yra įgyvendinami ir kituose Lietuvos Respublikos įstatymuose, reglamentuojančiuose atskirų gamtos elementų apsaugą, pavyzdžiui Lietuvos Respublikos aplinkos oro apsaugos įstatyme⁴⁶. Šiuose įstatymuose taip pat reglamentuojama pareiga imtis visų atsargumo priemonių realios grėsmės aplinkai ir žmonių sveikatai išvengti. Siekiant įvertinti gamtos elementų būklę ir imtis būtinų priemonių žalai išvengti, yra organizuojami kokybės rodiklių tyrimai. Lyginant Europos Sąjungos ir Lietuvos aplinkos teisės aktus atsargumo ir prevencinių veikslių principai yra suvokiami vienodai, taip pat yra nustatytos panašios šių principų įgyvendinimo priemonės, tokios kaip poveikio aplinkai vertinimas, ūkinės veiklos, kuri neigiamai veikia aplinką, nustatytas privalomas leidimų išdavimas.

Europos Teisingumo teismo praktikoje atsargumo ir prevencinių veikslių principai suprantami, kaip tam tikrų apsaugos priemonių taikymas siekiant užkirsti kelią žalos aplinkai atsiradimui. Ne vienoje byloje buvo pabrėžiama, kad valstybės narės privalo įvertinti žalą aplinkai ir imtis priemonių galimai rizikai išvengti.

Byloje Europos Komisija prieš Airiją⁴⁷ Europos Teisingumo teismas pripažino Airiją pažeidus 1979 m. gruodžio 17 d. Tarybos direktyvą 80/68/EEB „Dėl požeminio vandens apsaugos nuo tam tikrų pavojingų medžiagų keliamos taršos“ Ballymurtagh municipalinio sąvartyno atžvilgiu, nes Airija nesiėmė visų priemonių, būtinų įsipareigojimų pagal minėtą direktyvą įvykdyti ir pažeidė atsargumo principą, neįvertinusi galimos žalos aplinkai, leidusi patekti į aplinką kenksmingoms medžiagoms bei nesiėmus jokių priemonių užkirsti žalą aplinkai. Teismas pabrėžė, kad valstybės narės privalo taikyti išankstinius tyrimus veiklai, kuri gali sukelti neigiamų pasekmių aplinkai. Atsižvelgdamos į tyrimų rezultatus, valstybės narės uždraudžia tokią veiklą arba suteikia leidimą ją vykdyti su sąlyga, jei laikomasi visų techninių atsargumo priemonių, būtinų užkirsti kelią tokiai žalai atsirasti.

Europos Teisingumo teismas taip pat savo praktikoje pabrėžia mokslinių tyrimų svarbą įgyvendinant atsargumo ir prevencinių veikslių principus. Byloje Pfizer Animal Health v Council⁴⁸ buvo konstatuota, kad moksliniai tyrimai, atlikti įvertinti riziką aplinkai, yra svarbi procedūrinė garantija, kurios tikslas užtikrinti, kad prevencinių veikslių naudojimas būtų

⁴⁶ Lietuvos Respublikos aplinkos oro apsaugos įstatymas//Valstybės žinios, 1999, Nr. 98-2813.

⁴⁷ Europos Teisingumo teismo 2007 m. spalio 25 d. sprendimas byloje Nr. C-248/05.

⁴⁸ PIT 2002 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje T-1/99.

moksliškai pagrįstas, vis dėlto tai nereiškia, kad moksliniai duomenys turi būti visiškai objektyvūs ir tikslūs.

Kitoje byloje Solvay Pharmaceuticals prieš Tarybą⁴⁹ Pirmosios instancijos teismas aiškindamas atsargumo principą, pasisakė, kad atsargumo principas yra skirtas galimai rizikai išvengti. Jei žmonių sveikatos ir aplinkos požiūriu yra rimtų požymių, kurie pagrįsti moksliniais duomenimis, kad tam tikra veikla, technologija ar medžiaga kenksminga, ji negali būti naudojama, bet tai neturi būti vien hipotetinė rizika, ji turi būti grindžiama iš dalies patvirtintomis mokslinėmis hipotezėmis. Byloje Alpharma prieš Tarybą⁵⁰ teismas vėl pabrėžė mokslinės rizikos aplinkai įvertinimo svarbą. Teismas pasisakė, kad moksliniai tyrimai garantuoja priemonių ir apribojimų, priimtų aplinkai apsaugoti nuo kenksmingo poveikio, būtinumą, o visi standartai ir apribojimai turi būti moksliškai pagrįsti.

Lietuvos teismai atsargumo ir prevencinių veiksmų principu remiasi retai. Kaip pavyzdį galima paminėti Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartį (toliau Teismas)⁵¹ civilinėje byloje Nr. 3K-3-222. Šioje byloje nors ir nebuvo tiesiogiai įvardinti atsargumo ir prevencinių veiksmų principai, bet konstatuota, jog AB „Mažeikių nafta“ atsakinga už žalą gamtai, nes nebuvo pakankamai atidi, netinkamai vykdė naftotiekio priežiūrą, t. y., nevykdė pareigos tikrinti naftotiekio vamzdynus, dėl to laiku nebuvo pastebėta P. Benaičio išgręžta skylė naftotiekyje ir taip buvo leista kilti žalai. Teismas konstatavo, kad jei AB „Mažeikių nafta“ būtų tinkamai atlikusi savo pareigą prižiūrėti naftotiekio vamzdynus, naftos išsiliejimas būtų buvęs pastebėtas žymiai anksčiau, išsiliejimo padariniai būtų likviduoti operatyviau, o gamtai padaryta žalos apimtis būtų mažesnė. Taigi šioje byloje Teismas netiesiogiai konstatavo, jog subjektai, vykdantys veiklą, kuri kelia potencialią grėsmę aplinkai, turi pareigą rūpintis joms priklausančiais įrenginiais bei užtikrinti tinkamą jų funkcionavimą, kuris neleistų atsirasti žalai aplinkai, taip pat naudoti visas atsargumo priemones minėtai pareigai užtikrinti. Taigi Teismas iš esmės byloje rėmėsi aplinkos teisės atsargumo principu.

Kitoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-601/2004⁵² Teismas taip pat konstatavo, kad ūkinės veiklos savininkai privalo elgtis rūpestingai ir atidžiai, išsiaiškinti specialius aplinkosaugos reikalavimus, o pažeidęs šias pareigas subjektas yra atsakingas už gamtai padarytą žalą. Nagrinėtoje byloje UAB „Hidroenergija“ eksploatavo hidroelektrinę, neįrengusi žuvų praleidimo tako, dėl ko sumažėjo lašišinių žuvų populiacija, buvo apribota jų migracija ir nerštas ir taip padaryta žala aplinkai. Teismas konstatavo, kad tokiais veiksmais UAB „Hidroenergija“ padarė žalą gamtai. Teismas tiesiogiai neįvardino, jog buvo pažeistas atsargumo principas, bet iš

⁴⁹ PIT 2003 m. spalio 21 d. sprendimas byloje T-392/02.

⁵⁰ PIT 2002 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje T-70/99.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2002-02-06 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-222/2002.

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004-11-22 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-601/2004.

argumentų, jog subjektai privalo būti atsargūs ir atsakingi vykdydami ūkinę veiklą, kuri kelia grėsmę aplinkai ir užtikrinti, kad nekiltų žala aplinkai, galima daryti išvadą, jog buvo remtasi atsargumo principu. Teismas minėtoje byloje konstatavo, kad už žalą aplinkai atsakingas atsakovas UAB „Hidroenergija“, nes savo neatsargiais ir neatsakingais veiksmais sukėlė žalą aplinkai, kurią turi atlyginti.

Apibendrinant galima teigti, kad atsargumo ir prevencinių veikslių principai yra deklaratyvūs ir juos gana sunku įgyvendinti, kadangi sudėtinga nustatyti, kada reikia imtis atsargumo ir prevencinių veikslių siekiant išvengti žalos aplinkai, nes neaišku, kada žalos grėsmė aplinkai yra reali. Šiuo atveju minėtų principų taikymas turi turėti realų pagrindą. Tai nereiškia, kad principų taikymas visais atvejais turėtų būti pagrįstas nenuginčijamais įrodymais. Galimybė užkirsti kelią žalai kilti pateisina atsargumo ir prevencinių priemonių naudojimą. Vis dėlto teisės aktuose turėtų būti nustatyti minimalūs kriterijai, kada būtina imtis prevencinių ir atsargumo priemonių, taip pat nustatyta kontrolės sistema, kuri užtikrintų, jog subjektai, vykdančys ūkinę veiklą, kuri kelia grėsmę aplinkai, laikosi atsargumo ir prevencinių veikslių principo.

Kalbant apie Lietuvos nacionalinių teismų praktiką, apibendrinant galima teigti, kad atsargumo ir prevencinių veikslių principai yra suprantami kaip subjektų, vykdančių ūkinę veiklą pareiga elgtis rūpestingai bei apdairiai, užtikrinti, kad naudojami įrenginiai būtų tinkamai prižiūrimi ir nekeltų grėsmės aplinkai.

Įgyvendinant atsargumo ir prevencinių veikslių principus, praktikoje kyla problemų nustatant, kada būtina juos taikyti, t. y., ar grėsmė aplinkai turi būti apibrėžta moksliai pagrįstais faktais. Šiuo atveju turėtų būti remiamasi Europos Teisingumo teismo praktika, pagal kurią moksliniai tyrimai, atlikti įvertinti riziką aplinkai, yra laikomi svarbia garantija, kurios tikslas užtikrinti, kad prevencinių veikslių naudojimas būtų moksliai pagrįstas, vis dėlto tai nereiškia, kad moksliniai duomenys turi būti visiškai objektyvūs ir tikslūs. Taigi atsargumo ir prevencinių veikslių principų taikymas neprivalo visada būti nenuginčijamai ir objektyviai pagrįstas. Šių principų prevencinis pobūdis lemia, kad apsaugos priemonių turi būti imamasi, jei yra galimybė, jog žala aplinkai kils.

3.4. Žalos šaltinio principas

Europos Bendrijos sutarties 174 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta, kad žala aplinkai turi būti atitaisoma pirmiausia ten, kur yra jos šaltinis. Ši nuostata įtvirtina žalos šaltinio principą, kuriuo įpareigojama žalą aplinkai pirmiausia atitaisyti ten, kur yra jos šaltinis. Taigi žalos šaltinio principu turi būti vadovujamasi tuo atveju, kai nepavyksta išvengti žalos gamtai. Šis principas nurodo, kad žalos ištaisymo procedūra turi būti pradėdama, kiek įmanoma anksčiau nuo žalos atsiradimo momento ir kuo arčiau žalos šaltinio⁵³.

Žalos šaltinio principo turinio aiškinimas yra susijęs su prevencinių veikslių principu. Žalos šaltinio principas kaip ir prevencinių veikslių principas yra suprantamas kaip žalos aplinkai pašalinimas kuo įmanoma anksčiau. Be to, žalos šaltinio ir prevencinių veikslių principai panašūs ir tuo, kad jie siekia apsaugoti aplinką nuo žalingo poveikio ir nėra tam tikra

⁵³ Ragulskytė-Markovienė R. Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005, p.47.

represinė priemonė. Tai reiškia, kad šių principų tikslas apsaugoti gamtą, o ne nubausti teršėją įpareigojant jį imtis tam tikrų veiksmų, kaip bausmės, siekiant išvengti arba ištaisyti kilusią žalą aplinkai. Kai kurie autoriai netgi mano, kad žalos šaltinio ir prevencinių veiksmų principai neturėtų būti išskiriami, bet turėtų būti suprantami kaip vienas principas⁵⁴. Vis dėlto žalos šaltinio ir prevencinių veiksmų principai skiriasi tuo, kad prevencinių veiksmų principo tikslas užkirsti žalą aplinkai dar jai neatsiradus, o žalos šaltinio – pašalinti žalą aplinkai, kuo įmanoma greičiau jau jai atsiradus. Taigi pagrindinis šių principų skirtumas – santykis su gamtai padarytu pažeidimu. Tai reiškia, kad prevencinių veiksmų principas įgyvendinamas tuo atveju, kai dar nėra atsiradusi konkreti žala gamtai, tuo tarpu žalos šaltinio principo atveju, jau yra būtina nustatyti gamtai padarytą pažeidimą, nustatyti jo šaltinį ir siekti pašalinti realiai egzistuojančias žalingas pasekmes gamtai.

Nagrinėjant žalos šaltinio principą, reikia nustatyti, kas aplinkos teisės atžvilgiu laikoma žala bei šaltiniu. Remiantis dabartiniu lietuvių kalbos žodynu⁵⁵ šaltinis turi būti suprantamas, kaip, objektas, iš kurio atsiranda žala. Pagal Aplinkos apsaugos įstatymą žala apibūdinama kaip tiesiogiai ar netiesiogiai atsiradęs neigiamas aplinkos ar jos elementų pokytis arba jų funkcijų, turimų savybių, naudingų aplinkai ar žmonėms pablogėjimas. Reikia pažymėti, kad remiantis Aplinkos apsaugos įstatymu žala aplinkai suprantama plačiai, t.y. žala laikomas ir neigiamas poveikis ne tik tradiciniams gamtos elementams (žemės paviršiui ir gelmėms, orui, vandeniui), bet ir saugomoms teritorijoms, kraštovaizdžiui, biologinei įvairovei. Taigi aiškinant „žalos šaltinio“ sąvoką, galima teigti, kad ji turi būti suprantama, kaip bet koks įrenginys ar veikla, iš kurio teršalai patenka į aplinką.

Taip pat būtina paaiškinti, ką reiškia terminas „pirmiausia“. Aiškinant šį terminą žalos šaltinio principo atžvilgiu galima išskirti keletą nuomonių. Kai kurie autoriai mano, kad šis terminas reiškia, jog žalos šaltinio principas turi viršenybę kitų aplinkos principų, įtvirtintų Europos Bendrijos sutarties 174 straipsnio 2 dalyje, atžvilgiu ir juo turi būti pirmiausia vadovaujama įgyvendinant aplinkos apsaugos politiką. Kiti autoriai mano, kad šio principo nereiktų sureikšminti, lyginant su kitais principais. Kilus žalai, kartais nėra taip svarbu ir veiksminga ją atitaisyti būtent ten, kur yra žalos šaltinis. Svarbu žalą aplinkai atitaisyti, kuo įmanoma greičiau⁵⁶.

Žalos šaltinio principo esmė ta, kad žala aplinkai turi būti atlyginama kuo arčiau žalos šaltinio. Sąvokos „kuo arčiau“ nereiktų suprasti vien erdves atžvilgiu, svarbiausia nustatyti, kas yra žalos šaltinis ir jį pašalinti ar bent jau sumažinti gamtai daromą žalą. Kiekvienu konkrečiu

⁵⁴ Kahl W. Umweltprinzip und Gemeinschaftsrecht, P. 22.

⁵⁵ Dabartinis lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą < <http://www.autoinfo.lt> >

⁵⁶ Ragulskytė-Markovienė R. Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005, p.48.

atveju turi būti nustatomi žalos aplinkai pobūdis, pasekmės bei kokiomis priemonėmis žala aplinkai būtų pašalinta efektyviausiai. Žala aplinkai turi būti nustatoma arčiausiai žalos šaltinio, t.y. turi būti pašalintos priežastys, dėl kurių kilo žala aplinkai, taip pat svarbu, kad žala aplinkai būtų pašalinta, kuo įmanoma greičiau. Šio principo įgyvendinimo efektyvumas priklauso nuo to, kaip tiksliai nustatytos žalos aplinkai priežastys ir jų sprendimo būdai. Žalos šaltinio principu turėtų būti remiamasi taip pat ir tais atvejais, kai žala aplinkai daroma tęstine veikla, t. y. kai aplinka teršiama pastoviai. Šiuo atveju žalos šaltinio principas įpareigoja ne tik šalinti į gamtą patenkančius teršalus, bet ir ieškoti būdų, kaip sumažinti tokia veikla daromą žalą aplinkai, ieškoti alternatyvių būdų, kurie mažiau terštų aplinką.

Analizuojant Bendrijos teisės aktus, kuriuose įtvirtintas žalos šaltinio principas, reikia paminėti keletą direktyvų. Pirmiausia žalos šaltinio principas yra įtvirtintas 2002 m. liepos 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendime Nr. 1600/2002/EB, nustatančiame šeštąją Bendrijos aplinkosaugos veiksmų programą⁵⁷, kuri nurodo, kad žala aplinkai turėtų būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis. Įgyvendinant minėtą sprendimą buvo priimti komunikatai „Teminė oro taršos strategija“⁵⁸, „Dirvožemio apsaugos teminė strategija“⁵⁹, „Teminė atliekų prevencijos ir perdirbimo strategija“⁶⁰. Šiose teminėse strategijose buvo nustatyti tikslai apsaugoti žmonių sveikatą ir aplinką, kurie turi būti pasiekti, mažinant ūkinės veiklos sukeltą taršą bei šalinant žalą ten, kur yra jos šaltinis. Apibendrinant temines strategijas, galima daryti išvadą, kad kiekvienoje yra numatyta pareiga teršėjams ištaisyti žalą, padarytą gamtos elementams, pirmiausia ten, kur ji kyla. Direktyvos reglamentuoja pareigą valstybėms narėms pačioms nustatyti konkrečias priemones, kurias įgyvendintų žalos šaltinio principą. Be to strategijos įtvirtina pareigą žalą aplinkai per kiek įmanoma trumpesnį laikotarpį. Nė viena strategija neįvardija konkretaus termino, per kurį turi būti ištaisyta žala aplinkai. Tai padaryti praktiškai nėra įmanoma, nes kiekvienu konkrečiu atveju žalos aplinkai dydis, atsiradimo priežastys skiriasi, todėl konkrečioje situacijoje atsižvelgiant į visas objektyvias aplinkybes turi būti nustatomas protingas terminas žalai ištaisyti.

Reikia paminėti ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą „Dėl pramoninių išmetamųjų teršalų (taršos integruotos prevencijos ir kontrolės)“⁶¹. Ši direktyva iš dalies pakeitė 1996 m. rugsėjo 24 d. Tarybos direktyvą 96/61/EB⁶² ir įtvirtino, kad siekiant pašalinti pramoninės veiklos

⁵⁷ OL L 242, 2002 9 10, p. 1.

⁵⁸ COM(2005) 446 galutinis, 2005 9 21.

⁵⁹ COM(2006) 231 galutinis, 2006 9 22.

⁶⁰ COM(2005) 666 galutinis, 2005 15 21.

⁶¹ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva COD 2007/0286 Dėl pramoninių išmetamųjų teršalų (taršos integruotos prevencijos ir kontrolės)

⁶² OL L 257, 1996 10 10, p.26.

sukeliamą taršą arba bent ją sumažinti, būtina sukurti tokią priemonių sistemą, kurios pirmiausia būtų nukreiptos į taršos šaltinį ir kuriomis būtų ištaisoma žala aplinkai.

Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatyme tiesiogiai žalos šaltinio principas nėra įtvirtintas, iš dalies šį principą galima išvesti iš Aplinkos apsaugos įstatymo 14 straipsnio, 3 dalies 4 punkto, kuris reglamentuoja bendro pobūdžio nuostatą, jog gamtos išteklių naudotojai, atsiradus žalingoms pasekmėms gamtai, privalo neatidėliojant jas pašalinti. Aplinkos apsaugos įstatyme ši nuostata nėra detalizuojama, nenurodoma, kaip ji turi būti įgyvendinama, ką reiškia sąvoka „neatidėliojant“, taip pat nenurodoma šio įpareigojimo mechanizmo kontrolė.

Sąvoka „neatidėliojant“ turėtų būti suprantama kaip žalingų pasekmių pašalinimas per kuo trumpesnę terminą. Sąvoka turėtų būti vertinama vadovaujantis protingumo kriterijumi ir faktinėmis aplinkybėmis. Negalima iš gamtos išteklių naudotojų reikalauti to, kas neįmanoma. Žala aplinkai turi būti pašalinama per objektyviai trumpiausią terminą. Nustatant, ar subjektas tinkamai įgyvendino žalos šaltinio principą, turi būti atsižvelgiama, ar subjektas įvykdė savo pareigą parengti avarijų likvidavimo planą. Iš anksto suplanavus, kokių veiksmų bus imtasi avarijos atveju, galima iš anksto suplanuoti teršėjų veiksmus žalos aplinkai atsiradimo atveju ir kilusias pasekmes gamtai pašalinti per trumpesnę laiką.

Kituose atskirų gamtos elementų apsaugą reglamentuojančiuose įstatymuose, bei valstybinėje aplinkos apsaugos strategijoje žalos šaltinio principas nėra įtvirtintas. Kaip teisės akta, kuris įtvirtina žalos šaltinio principą galima nurodyti Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymą.⁶³ Šio įstatymo 19 straipsnis įtvirtina nuostatą, kuri reiškia, kad teršėjas įpareigojamas nedelsiant likviduoti žalą aplinkai pagal avarijų likvidavimo planą, užtikrinti, kad kiltų, kuo mažesnis pavojus žmonių sveikatai ar aplinkai, taip pat nustatyti avarijos priežastis. Šia nuostata iš dalies įtvirtinamas žalos šaltinio principas tuo, kad teršėjas privalo žalą aplinkai ištaisyti, kiek įmanoma greičiau nuo jos atsiradimo momento.

Lietuvos aplinkos teisės aktuose žalos šaltinio principas įgyvendinamas nepakankamai. Įstatymuose ir juos įgyvendinančiuose poįstatyminiuose teisės aktuose praktiškai nėra nuostatų, kurios teršėją įpareigotų imtis priemonių žalą pašalinti kiek įmanoma arčiau žalos šaltinio arba šios pareigos įtvirtintos gana deklaratyviai, neužtikrinta šio principo įgyvendinimo kontrolė. Tai yra Lietuvos aplinkos teisės sistemos trūkumas, nes žalos šaltinio principu siekiama nurodyti, kaip turi būti organizuojamos priemonės pašalinti žalą aplinkai. Dėl nepakankamo teisinio reglamentavimo Lietuvos teismai žalos šaltinio principą praktiškai netaiko bei nėra pateikę išaiškinimo, kaip šis principas turėtų būti suprantamas praktikoje.

⁶³ Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas//Valstybės žinios, 1998, Nr. VIII-787.

Europos Teisingumo teismas žalos šaltinio principu dažniausiai remiasi nagrinėdamas bylas, susijusias su atliekų tvarkymu. Europos Teisingumo teismas byloje Komisija prieš Belgiją⁶⁴ pripažino, kad kiekvienas regionas, bendruomenė ar teritorinė bendrija turi priimti sprendimus, kuriais būtų užtikrinta, kad atliekos bus surinktos, apdorotos ir pašalintos.

Kitoje byloje Komisija prieš Italiją⁶⁵ Europos Teisingumo teismas išaiškino, kad pavojingų medžiagų, kurios potencialiai gali būti aplinkos teršimo šaltinis, turėtojai privalo imtis veiksmų, kurie užtikrintų aplinkos apsaugą ir pašalintų priežastis, kurios kelia grėsmę aplinkai.

Vadovaujantis Europos Sąjungos teisės aktais, būtina žalos šaltinio principą įtvirtinti Lietuvos Respublikos teisės aktuose ir nustatyti šio principo įgyvendinimo priemones. Žalos šaltinio principas turėtų būti įgyvendinamas nustatant pareigą ūkinės veiklos, darančios įtaką aplinkai, valdytojams, iš anksto numatyti ir parengti planus, kokių veiksmų turėtų būti imamasi norint pašalinti atsiradusią žalą aplinkai, taip pat apmokami darbuotojai, kad atsiradus žalai būtų, kuo operatyviau imamasi veiksmų ir žala pašalinama dar jai neišplitus bei kuo arčiau žalos šaltinio. Žalos šaltinio principo įgyvendinimas turi būti skatinamas, kai vykdant ūkinę veiklą daroma tęstinė žala aplinkai, o veiklos negalima nutraukti. Tokiu atveju ūkinės veiklos naudotojai turi būti skatinami ieškoti alternatyvių veiklos įgyvendinimo būdų, kurie kiek įmanoma mažiau terštų aplinką. Šiuo atveju valstybė turėtų padėti finansiškai įgyvendinti veiklos modernizavimą.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad žalos šaltinio principas suprantamas, kaip žalos atitaisymas pirmiausia ten, kur ji kilo ir kuo įmanoma greičiau, nuo žalos atsiradimo momento. Žalos šaltinis suprantamas kaip bet kokia veikla ar įrenginys, iš kurio atsiranda neigiamos pasekmės gamtai ir jos elementams. Europos Sąjungos teisės aktuose žalos šaltinio principas apibrėžiamas gana deklaratyviai, dažniausiai tik nurodoma, kad žala turi būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis. Konkrečios priemonės siekiant įgyvendinti šį principą nurodomos teminėse aplinkos elementų apsaugą reglamentuojančiose direktyvose ir nacionaliniuose teisės aktuose. Lietuvos nacionaliniuose įstatymuose būtina aiškiai įtvirtinti žalos šaltinio principą. Valstybės institucijos privalo užtikrinti šio principo įgyvendinimą. Pakeitus Aplinkos apsaugos įstatymą, kuriuo išplėtos pareigūnų teisės, ši nuostata yra įgyvendinama.

⁶⁴ Europos Teisingumo teismo 1992 m. liepos 9 d. sprendimas byloje C-2/90 (Komisija prieš Belgiją).

⁶⁵ Europos Teisingumo teismo 2007 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje C-194/05 (Komisija prieš Italiją).

3.5. Aplinkos teisės principas „teršėjas moka“

Aplinkos teisės principas „teršėjas moka“ yra vienas pagrindinių principų formuojant aplinkos apsaugos politiką. Šis principas reiškia, kad atsakomybė už aplinkai padarytą žalą kyla asmeniui, kuris daro žalą aplinkai arba kelia realią tokios žalos atsiradimo grėsmę. Jis turi padengti tokios žalos atsiradimo, mažinimo bei atitaisymo išlaidas. Taigi šis principas reiškia finansinę subjekto atsakomybę už aplinkai padarytą žalą. Reikia paminėti, kad Vokietijoje šis principas yra suprantamas plačiau. Čia teršėjas privalo atlyginti ne tik išlaidas už padarytą žalą, bet ir atkurti aplinkos būklę buvusią iki žalos padarymo. Toks principo supratimas išplečia teršėjo atsakomybę ir ją sugriežtina. Aplinkos teisės principu „teršėjas moka“ siekiama, kad žalą aplinkai, išlaidas jai išvengti ir atitaisyti kompensuotų ne visuomenė, o tik subjektai tiesiogiai atsakingi už žalą.

Aiškinant šį principą reikia aptarti vartojamas sąvokas, t. y. kaip turi būti suprantamas „teršėjas“ bei žala aplinkai. Teisės aktai, kuriuose įtvirtintas „teršėjas moka“ principas teršėją

įvardija, kaip subjektą, teisėtai arba neteisėtai sukėlusį žalą aplinkai. Taigi teršėju gali būti fizinis arba juridinis, viešas arba privatus asmuo, kurio profesinė veikla, kelia pavojų aplinkai arba kuris turi vykdymo teisę sprendžiant klausimus aplinkos apsaugai aktualiais klausimais, t.y. teisė daryti veiklos, susijusios su aplinka techninius ir vykdomuosius sprendimus, taip pat tokios veiklos leidimų ar įgaliojimų išdavimas. Profesinė veikla suprantama kaip bet kokia ūkinė veikla ar verslas, nepriklausomai, ar tai privati, ar viešoji veikla, siekiama ja pelno ar ne. Apibendrinant galima teigti, kad teršėju gali bet kuris subjektas, kurio veikla tiesiogiai daro įtaką aplinkai.

Žala aplinkai apibrėžiama kaip tiesioginis ar netiesioginis gamtos išteklių neigiamas pasikeitimas arba gamtos išteklių savybių ar funkcijų pablogėjimas. Žalai apibūdinti taip pat keliami tokie reikalavimai kaip konkretumas ir galimybė ją apskaičiuoti, bei priežastinis ryšys tarp jos atsiradimo ir teršėjo veiksmų. Žalos aplinkai įvertinimą turi atlikti kompetentinga institucija, kuri apskaičiuodama žalą aplinkai turėtų atsižvelgti į aplinkos apsaugos būklę žalos padarymo metu bei žalos atsistatymo į pirminę būklę galimybę.

Analizuojant principą „teršėjas moka“ Europos Sąjungos teisės atžvilgiu, pirmiausia reikia pradėti nuo Europos Bendrijos steigimo sutarties 174 straipsnio 2 dalies. Šioje nuostatoje nėra pateikta principo „teršėjas moka“ definicija, tiesiog nurodoma, kad žalą atlygina teršėjas. Siekiant įgyvendinti šį principą 2004 m. balandžio 21 d. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/35/ET⁶⁶ (toliau – Direktyva) dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti (atlyginti). Pagal šią Direktyvą principas „teršėjas moka“ turi būti suprantamas kaip subjekto, sukėlusio žalą arba neišvengiamą tokios žalos grėsmę aplinkai finansinė atsakomybė. Taigi Direktyva neapsiriboja vien atsakomybės už kilusią žalą aplinkai reglamentavimu, taip pat siekiama įgyvendinti prevencinių veiksmų principą ir taip išvengti žalos aplinkai. Ši Direktyva įtvirtina žalos aplinkai atlyginimo mechanizmą. Atsižvelgiant į tai, ar kaltė yra būtina sąlyga kilti atsakomybei už aplinkai padarytą žalą, galima išskirti dvi atsakomybės rūšis, „griežtoji atsakomybė“ ir atsakomybė esant kaltei. Direktyvoje yra numatyta, kad asmenys, kurie vykdo pavojingą ar potencialiai pavojingą aplinkai veiklą pramonės, žemės ūkio, atliekų tvarkymo, teršalų išmetimo į vandenį, orą, pavojingų medžiagų gamybą, saugojimą, naudojimą, išleidimą ir kitas Direktyvos III priede išvardintose veiklos srityse traukiami atsakomybėn, net ir nesant jų kaltės, t.y. taikomas atsakomybės be kaltės principas. Kitose veiklos srityse subjektams už padarytą žalą aplinkai kyla tik tada, kai yra įrodoma jų kaltė – tyčia arba neatsargumas. Direktyva taip pat numato išimtis, kai atsakomybė netaikoma asmenims. Tai atvejai, kai žala kyla dėl force majeure, veiklos susijusios su tarptautiniu saugumu, nacionaline gynyba, siekiant apsisaugoti nuo stichinių nelaimių. Direktyva

⁶⁶ Europos parlamento ir Tarybos direktyva 2004/35/ET „Dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti (atlyginti)“// Official Journal. 2004. Nr. 143-56.

taip pat nereguliuoja tokios žalos aplinkai sričių, kurią reglamentuoja tarptautiniai teisės aktai, pavyzdžiui, atsakomybės už taršos nafta padarytą žalą⁶⁷, už žalą atsiradusią dėl branduolinių avarių⁶⁸ ir pan.

Direktyvai taip pat būdinga tai, kad ja nereguliuojama žala padaryta privačiai nuosavybei ir asmens sveikatai. Direktyva reglamentuoja tik žalos aplinkai atlyginimą. Taigi žalos atlyginimo žmogaus sveikatai ir privačiai nuosavybei klausimai bus sprendžiami pagal valstybių narių nacionalinę teisę net ir tuo atveju, jei žalą sukėlė pavojinga ar potencialiai pavojinga veikla, nurodyta Direktyvoje.

Apibendrinant Europos Parlamento ir Europos Tarybos direktyvos dėl aplinkosauginės atsakomybės analizę, galima teigti, kad ši direktyva skirta suvienodinti aplinkosauginės atsakomybės sampratą visose Europos Sąjungos valstybėse narėse bei užtikrinti efektyvų principo „teršėjas moka“ įgyvendinimą. Direktyva sugriežtina aplinkosauginę atsakomybę už padarytą žalą aplinkai, įtvirtindama „griežtosios“ atsakomybės principą už pavojingą ar potencialiai pavojingą veiklą aplinkai. Teigiamai reiktų vertinti ir tai, kad Direktyva įtvirtina nuostatą, jog žala aplinkai apima vandeniui, žemei bei saugomoms rūšims bei natūralioms buveinėms daromą žalą. Direktyva numatydamą atsakomybę už saugomoms rūšims bei natūralioms buveinėms padarytą žalą leis išvengti reglamentavimo trūkumų, nes daugelio valstybių narių nacionalinė teisė nenumato atsakomybės už saugomoms teritorijoms padarytą žalą. Dar vienas teigiamas direktyvos bruožas, kad ji neapsiriboja atsakomybe už aplinkai padarytą žalą, taip pat siekiama įgyvendinti prevencinių veikslių principą, t.y. siekiama, kad subjektai, vykdanys pavojingą arba potencialiai pavojingą veiklą aplinkai, imtųsi prevencinių veikslių siekdami užkirsti kelią žalos atsiradimui, kompetentingos valstybės institucijos numatydamos realią grėsmę aplinkai gali įpareigoti subjektus imtis konkrečių veikslių jai išvengti.

Lietuvoje principas „teršėjas moka“ yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtintoje Valstybinėje aplinkos apsaugos strategijoje⁶⁹, kurioje šis principas suprantamas kaip visa atsakomybė už taršą ar naudojant gamtos išteklius padarytą žalą aplinkai teršėjams ar vartotojams. Analizuojamas principas taip pat įtvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtintoje Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje⁷⁰. Čia nurodoma, jog būtina tobulinti mokesčių už aplinkos teršimą sistemą ir taip įgyvendinti principą „teršėjas moka“. Minėtos

⁶⁷ Lietuvos Respublika šią konvenciją ratifikavo 2000 m. balandžio 13 d.

⁶⁸ atsakomybė už branduolinę žalą reguliuojama 1963 m. Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą, 1971 m. Briuselio konvencija dėl civilinės atsakomybės, susijusios su branduolinių medžiagų gabenimu jūra ir kt.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtinta Valstybinė aplinkos apsaugos strategija // Valstybės žinios. 1996, Nr.103-2347

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“//Valstybės žinios.2002.Nr. 113-5029.

strategijos yra labai deklaratyvios, jomis principas „teršėjas moka“ nėra įgyvendinimas, šios strategijos tik įpareigoja priimti konkrečius teisės aktus, kurie šį principą įgyvendintų.

Lietuvoje principo „teršėjas moka“ įgyvendinimo sistema reguliuojama Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymu (toliau – Aplinkos apsaugos įstatymas). Šio įstatymo 14 str. 3 d. 6 p. įpareigoja naudotojus, neteisėta veikla padariusius žalą aplinkai, ją atlyginti, o 32 str. reglamentuojama fizinių ir juridinių asmenų pareiga atlyginti atkurti aplinkos būklę ir atlyginti nuostolius, už padarytą žalą biologinei įvairovei, miškų, saugomų teritorijų, vandens, žemės ir kitiems aplinkos elementams. Šiuose Aplinkos apsaugos įstatymo straipsniuose yra įtvirtintas aplinkos teisės principas „teršėjas moka“.

Aplinkos apsaugos įstatymas atsižvelgiant į Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2004/35/ET, buvo pakeistas 2005 m. kovo 24 d. Vis dėlto reiktų pabrėžti, kad principas „teršėjas moka“ buvo įtvirtintas ir iki 2005 m. kovo 24 d. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo pakeitimų. Ankstesnė Aplinkos apsaugos redakcija taip pat reglamentavo naudotojų pareigą atlyginti nuostolius aplinkai už neteisėtais veiksmais padarytą žalą. Pakeitimais sugriežtinta atsakomybė už žalą aplinkai, o pagrindinis Aplinkos apsaugos įstatymo pakeitimų tikslas buvo sukurti efektyvų žalos aplinkai prevencijos ir jos atlyginimo, aplinkos būklės atkūrimo mechanizmą bei detalizuoti „teršėjas moka“ principą.

Detalizuojant principą „teršėjas moka“ Aplinkos apsaugos įstatyme buvo įtvirtinta nuostata, jog už žalą aplinkai ar realią jos grėsmę atsako subjektai, dėl kurių veiklos kilo minėta žala neatsižvelgiant į jų kaltę. Siekiant užtikrinti principo „teršėjas moka“ įgyvendinimą ir išvengti situacijos, kai žalą ar nuostolius už gamtai padarytą žalą, atlygina ne asmenys, kurie ją sukėlė, o visuomenė, būtina įtvirtinti „griežtąją atsakomybę“ už aplinkai padarytą žalą, t. y., kad taikant atsakomybę už aplinkos teisės pažeidimus nebūtina įrodyti subjekto kaltę. Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsnio 2 dalyje reglamentuojama, jog ūkio subjektams atsakomybė už žalą aplinkai kyla bet koku atveju, neatsižvelgiant į subjektų kaltę. Tuo tarpu Aplinkos apsaugos įstatymo 14 straipsnio 3 dalies 6 punkte įtvirtinta nuostata, pagal kurią atlyginti žalą aplinkai privalo subjektai žalą padarę neteisėta veika. Pagal Lietuvos Respublikos įstatymus neteisėta veika yra tokiu atveju, kai atitinka pavojingumo visuomenei, ekologinio žalingumo, neteisėtumo ir kaltumo kriterijus. Šis dviprasmiškas įtvirtinimas sukelia sunkumų taikant šias nuostatas praktiškai ir įgyvendinant „teršėjas moka“ principą. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas civilinėje byloje Nr. 3K-3-226/2002⁷¹ konstatavo, kad atsakomybės bendrosios sąlygos yra žalos buvimo faktas, padariusio žalą asmens neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ar neveikimo ir atsiradusios žalos ir kaltė. Minėtoje byloje teismas pasisakė, kad žalą padaręs asmuo, yra atleidžiamas nuo jos atlyginimo, jei įrodo, kad žala padaryta ne dėl atsakovo

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2002 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-226/2002.

kaltės. Taigi Lietuvos nacionaliniai teismai „griežtosios atsakomybės“ praktiškai dar netaiko. Vyrauja kalte pagrįstas atsakomybės už aplinkai padarytą žalą suvokimas. Tuo tarpu taikant atsakomybę už ekologinius pažeidimus ir įgyvendinant „teršėjas moka“ principą, būtina atsisakyti kaltės kaip būtinos sąlygos, nes taip yra pažeidžiamas „teršėjas moka“ principas. Nustatyti „griežtosios atsakomybės“ už aplinkai padarytą žalą institutą Lietuvos teisės aktuose yra gana sudėtinga, nes nepakanka šį institutą įgyvendinti tik Aplinkos apsaugos įstatyme, kadangi atsakomybę už ekologinius pažeidimus reglamentuoja ir kiti nacionaliniai teisės aktai.

Aplinkos apsaugos įstatyme taip pat nustatytas naujas prioritetas – teršėjai privalo atkurti pirminę aplinkos būklę, buvusią iki žalos aplinkai atsiradimo, o ne apsiriboti pinigine kompensacija. Aplinkos apsaugos įstatymas įtvirtina, kad teršėjas privalo atlyginti nuostolius už faktiškai padarytą žalą aplinkai. Direktyva neapsiriboja tik tokia teršėjo pareiga, taip pat reglamentuojama, kad teršėjas privalo atlyginti ne tik už faktiškai padarytą žalą aplinkai, bet ir nuostolius, kurių reikia atlyginti atstatant aplinkos būklę į buvusią iki žalos atsiradimo⁷².

Aplinkos apsaugos įstatymas neįtvirtina priemonių, kurių pagalba būtų užtikrintas žalos atlyginimo mechanizmas. Įstatymas nenumato, kad teršėjai privalo imtis finansinių garantijų, kurios užtikrintų, kad žalos aplinkai atsiradimo atveju, ji tikrai bus atlyginta. Kol kas nėra aiškių normų, kurios reglamentuotų efektyvias žalos atlyginimo užtikrinimo priemones, nes sunku prognozuoti žalą aplinkai, jos dydį.

Aplinkos apsaugos įstatymas sugriežtino gamtos išteklių naudotojų ir ūkio subjektų atsakomybę. Įstatyme įtvirtinta nuostata, kad subjektai privalo atlyginti išlaidas ne tik už padarytą žalą aplinkai, bet ir už realią grėsmę, jog gali atsirasti žala aplinkai. Taip buvo susietas „teršėjas moka“ principas su atsakomybe už žalos aplinkai grėsmę. Aplinkos apsaugos įstatymas reglamentuoja, kad visas prevencines bei aplinkos atkūrimo išlaidas privalo atlyginti ūkio subjektas, dėl kurio veismų kilo žala aplinkai arba atsirado reali tokios žalos grėsmė. Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsnio 2 dalis nustato, jog gamtos išteklių naudotojams ir ūkio subjektams ši pareiga nustatoma neatsižvelgiant į jų kaltę. Taigi galima daryti išvadą, kad atsakomybės už žalą aplinkai bei už realią jos grėsmę samprata nesiskiria.

Aplinkos apsaugos įstatyme principas „teršėjas moka“ yra įtvirtintas, bet detaliam nereglamentuojamas šio principo įgyvendinimas. Reikia pabrėžti, kad šis trūkumas nėra ištaisytas, trūksta poįstatyminių ar kitų teisės aktų, kuriais būtų reglamentuotos žalos aplinkai nustatymo bei aplinkos būklės atkūrimo priemonių taisyklės, tai sukuria sunkumų įgyvendinant principą praktikoje. Taip pat būtina papildyti aplinkos apsaugos įstatymą ir nustatyti, kad teršėjai

⁷² Žvaigždienė I. Europos tarybos ir Europos parlamento direktyva dėl aplinkosauginės atsakomybės, atsižvelgiant į prevenciją ir žalos aplinkai atlyginimą, bei šios direktyvos įtaka Lietuvos ekologiškai teisei // Teisė, 56, 2005. p. 111.

privalo atlyginti ir nuostolius reikalingus atstatyti aplinkos būklę į pirminę padėtį, buvusią iki žalos aplinkai atsiradimo. Būtina suvienodinti ir Aplinkos apsaugos įstatymo nuostatas, reglamentuojančias „griežtosios atsakomybės“ įgyvendinimą, nes įstatymo nuostatos tarpusavyje yra nesuderintos – vienos įtvirtina „griežtosios atsakomybės“ taikymą, o kitos ją paneigia.

Aplinkos apsaugos įstatymas yra kritikuotinas ir tuo aspektu, jog perkeliant Direktyvos nuostatas nebuvo atsižvelgta, koks bus sukurtas teisinis reglamentavimas. Tikslus kai kurių Direktyvos nuostatų perkėlimas nepadėjo sukurti aiškaus teisinio reglamentavimo ir išvengti neaiškumų taikant „griežtąją atsakomybę“ už aplinkos teisės pažeidimus bei įgyvendinant „teršėjas moka“ principą.

Analizuojant teismų praktiką, Europos Teisingumo teismas principu „teršėjas moka“ remiasi gana dažnai. Pagal Europos Teisingumo teismo sprendimus principas „teršėjas moka“ suprantamas kaip fizinių ir juridinių asmenų, vykdančių aplinkai pavojingą veiklą arba sukeliančių neišvengiamą žalą grėsmę aplinkai, pareiga atlyginti dėl minėtos veiklos atsiradusius nuostolius. Sprendime *Cartiere del Garda* byloje⁷³ buvo konstatuota, jog visus nuostolius už gamtai padarytą žalą turi padengti teršėjas, o valstybės pagalba atlyginant nuostolius aplinkai prieštarauja principui „teršėjas moka“, nes šiuo atveju reikėtų, jog už žalą moka ne atsakingas subjektas, o visuomenė. Byloje buvo nustatyta, kad valstybės pagalba galima tik išimtiniais atvejais, kai aplinkosaugos tikslai konkuruoja su kitais svarbiais socialiniais bei ekonominiais tikslais bei kai rinkos subjektai nepajėgūs atlikti veiksmų, kuriais būtų pasiekti aplinkosaugos tikslai. Europos Teisingumo teismas taip pat išaiškino, kad subjektai už žalą aplinkai atsakingi tik tada, kai yra nustatomas priežastinis ryšys tarp subjekto veiklos ir neigiamų pasekmių gamtai⁷⁴.

Lietuvos nacionaliniai teismai aplinkos teisės principą „teršėjas moka“ savo sprendimuose taiko. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-987/1999 Lietuvos Aukščiausiasis teismas pripažino, jog Girdžių žemės ūkio bendrovė teršė Gurnupio upelį, padarė žalą vandens ištekliui ir taip pažeidė Lietuvos Respublikos vandens įstatymo 42 straipsnį bei Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo 32, 33 straipsnius, ir priteisė iš Girdžių žemės ūkio bendrovės 97670 Lt žalos atlyginimo⁷⁵. Taigi nors teismas tiesiogiai ir nenurodė, kad buvo pažeistas „teršėjas moka“ principas, bet iš esmės jį įtvirtino savo sprendime.

Civilinėje byloje Nr. 3K-3-131/2004 Lietuvos Aukščiausiasis teismas konstatavo, kad Vilniaus miesto savivaldybė, vykdydama ūkinę veiklą, neužtikrino tinkamo buitinių nuotėkų išvalymo, nutraukė jų išvežimą ir išleido į upę nepakankamai išvalytas nuotekas ir taip padarė žalą aplinkai. Tokiais veiksmais Vilniaus miesto savivaldybė pažeidė Lietuvos Respublikos

⁷³ Komisijos 1993 m. liepos 22 d. sprendimas Nr. 93/564 dėl Italijos Vyriausybės pagalbos *Cartiere del Garda*.

⁷⁴ Europos Teisingumo teismo 1999 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje C-293/97.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo teismo 1999-12-22 sprendimas byloje Nr. 3K-3-987/1999.

aplinkos apsaugos įstatymą, tai yra faktiškai teršė aplinką ir yra atsakinga už atsiradusią žalą gamtai⁷⁶. Teismas šiuo atveju ir vėl konkrečiai neįvardijo, jog atsakovas pažeidė „teršėjas moka“ principą, bet jo pozicija rodo, kad buvo įgyvendintas nagrinėjamas principas.

„Teršėjas moka“ reiškia, kad kiekvieną kartą, kai padaromas aplinkos teisės pažeidimas, turi būti nustatomas žalą padaręs asmuo ir jis privalo atlyginti atsiradusią žalą. Turi būti įtvirtintas aiškus teisinis reglamentavimas, kad kiekvienu atveju būtų įmanoma nustatyti žalą padariusį asmenį ir įpareigoti jį atlyginti kilusius nuostolius gamtai. Taip užtikrinama, jog žalos atlyginimo gamtai našta nebus perkeliama valstybei, nes tai prieštarautų „teršėjas moka“ principui. Remiantis Europos Teisingumo teismo suformuota praktika, valstybės pagalba atlyginant žalą aplinkai galima tik išimtiniais atvejais, kai aplinkosaugos tikslai konkuruoja su kitais svarbiais socialiniais ir ekonominiais tikslais bei kai rinkos subjektai nepajėgūs atlikti veiksmų, kuriais būtų pasiekti aplinkosaugos tikslai. Tai įmanoma padaryti tik nustatant teisinį reglamentavimą, pagal kurį teršėjai būtų traukiami atsakomybėn ir tais atvejais, kai nėra jų kaltės, t. y., taikant „griežtąją atsakomybę“ aplinkos teisės pažeidimų atveju. Šiuo metu Aplinkos apsaugos įstatymas bei kiti teisės aktai neįtvirtina aiškaus teisinio reglamentavimo, kaip turi būti įgyvendinamas šis institutas. Nacionaliniai teismai taip pat netaiko šios atsakomybės rūšies, o vadovaujasi principu, jog subjektas už žalą aplinkai atsakingas tuo atveju, kai įrodoma jo kaltė. Tokia praktika prieštarauja principui „teršėjas moka“, kadangi jo esmė ta, kad kai kyla žala aplinkai turi būti nustatomas asmuo, atsakingas už kilusias kenksmingas pasekmes, kuris privalo atlyginti žalą aplinkai.

3.6. Integracijos principas

Integracijos principas reiškia, kad Europos Sąjungos politika ir veiklos kryptys turi būti nustatomos atsižvelgiant į aplinkos apsaugos reikalavimus, t. y. Europos Sąjungos politika turi būti suderinta su aplinkos apsauga, turi būti paisoma apribojimų, kurie nustatyti siekiant išsaugoti ir gerinti aplinkos kokybę bei išvengti žalos grėsmės. Integracijos principas reiškia, kad nustatomi griežtesni aplinkos apsaugos reikalavimai ūkinei veiklai, nustatomi papildomi reikalavimai siekiant užtikrinti aplinkos būklės kokybę.

Integracijos principu siekiama, kad žmogaus veikla bei ekonominė plėtra darytų kiek įmanoma mažesnę žalą aplinkai, gamtos ištekliai būtų naudojami kuo racionaliau, mažinama tarša. Taigi integracijos principas reiškia, kad žmogaus veikla aplinkai turi būti minimali, o keliama tarša orui, vandeniui ar dirvožemiui turi būti mažinama atsižvelgiant į aukšto aplinkos apsaugos lygio principą. Integracijos principas turi būti įgyvendinamas nustatant bendras visoms Europos Sąjungos valstybėms narėms taikomas žalos aplinkai prevencijos ir kontrolės normas,

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004-03-10 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-131/2004.

kurių privalo laikytis kiekvienos valstybės narės subjektai, vykdančios ūkinę veiklą. Žinoma Europos Sąjungos nustatyti taršos standartai valstybėms narėms yra privalomi, bet jos gali nustatyti ir griežtesnius ribojimus savo teritorijoje⁷⁷.

Valstybės narės privalo užtikrinti integracijos principo įgyvendinimą, t. y. įpareigoti fizinius ir juridinius asmenis laikytis nustatytų taršos draudimo normų, veiklos leidime nustatytų sąlygų. Integracijos principas įgyvendinamas veiksmingiau ir kvalifikuočiau sprendžiant klausimą, kaip išspręsti taršos problemas visapusiškai atsižvelgti į aplinką. Valstybė siekdama efektyvaus integracijos principo įgyvendinimo privalo užtikrinti ūkinės veiklos, keliančios žalą aplinkai, kontrolę. Kompetentingos valstybės institucijos privalo kontroliuoti ūkinę veiklą vykdančius subjektus ir spręsti, ar tinkamai įgyvendinamas integracijos principas. Jos turėtų nustatyti leidimų išdavimo tvarką bei įsitikinti, jog buvo nustatytos visos atitinkamos taršos prevencijos ar kontrolės priemonės ir jų veiklos vykdytojai laikosi.

Integracijos principas yra neatsiejamas nuo aukšto aplinkos apsaugos lygio ir darnios plėtros principų. Šio principo turinys turi būti aiškinamas atsižvelgiant į minėtus principus. Kaip jau minėta integracijos principu yra siekiama mažinti taršą aplinkai iki minimumo, aukšto aplinkos apsaugos lygio principo tikslas panašus. Juo taip pat siekiama užtikrinti geriausią aplinkos apsaugos lygį ir kuo mažesnę žalą aplinkai. Integracijos principas įgyvendinamas nustatant teršalų ribines vertes, parametrus arba lygiavertes technines priemones, kurių pagalba nustatomas geriausias prieinamas gamybos būdas, technologija, atsižvelgiant į konkrečios įmonės technines galimybes, vietos aplinkos sąlygas. Taigi integracijos principo įgyvendinimas tiesiogiai veikia ir aukšto aplinkos apsaugos lygio principo įgyvendinimą⁷⁸.

Integracijos principo įtvirtinimas Europos Bendrijos sutarties 6 ir 174 straipsnio 3 dalyje nereiškia, kad aplinkos apsaugos politika yra prioritetinga sritis kitų Europos Sąjungos politikos sričių atžvilgiu. Bendrija laikosi nuostatos, jog visos jos politikos sritys yra vienodai svarbios, todėl negalima išskirti tam tikros srities kaip svarbesnės. Vis dėlto aplinkos apsauga turi ypatingą reikšmę, nes turi būti suvokiama kaip kiekvienos Bendrijos politikos srities sudėtinė dalis, t. y. aplinkos apsauga turi būti laikoma neatskiriama kiekvienos Bendrijos politikos srities dalis ir turi realiai įtakoti bet kokios srities įgyvendinimą, kad būtų užtikrintas aukštas aplinkos apsaugos lygis. Aplinkosaugos priemonės turi tapti šio proceso dalimi ir negali būti nuo jo atsietos.

Europos Bendrijos sutartyje yra nurodyta, tik bendra nuostata, kad aplinkos apsauga yra prioritetinga sritis kitų politikos sričių atžvilgiu, konkrečių priemonių siekiant įgyvendinti integracijos principą sutartis nereglamentuoja. Tokios principo įgyvendinimo priemonės

⁷⁷ Ragulskytė-Markovienė R. Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005, P. 52-53.

⁷⁸ Ragulskytė-Markovienė R. Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005, P. 52.

Bendrijos teisės aktuose apibrėžiamos tuo atveju, kai yra aptariami sudėtingi klausimai, kurie svarbūs nevienai valstybei narei. Priimti sprendimai dažniausiai išdėstomi teminėse strategijose, o integracijos principo įgyvendinimas yra valstybių narių nacionalinis uždavinys.

Integracijos principas taip pat įtvirtintas ir 2002 m. liepos 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendime Nr. 1600/2002/EB, nustatančiame šeštąją Bendrijos aplinkosaugos veiksmų programą⁷⁹, kuriame aplinkos apsaugos interesų įtraukimas į visas Bendrijos politikos ir veiklos sritis, yra laikomas priemone sumažinti skirtingų šaltinių poveikį aplinkai. Programoje nurodyta, kad integracijos principas turi būti įgyvendinamas atsižvelgiant į Europos Bendrijos sutarties 6 straipsnį ir į darnios plėtros principą, tai reiškia, kad būtina reformuoti gamybos ir privataus sektoriaus veiklą į juos įtraukiant aplinkos apsaugos reikalavimus. Šis tikslas gali būti pasiektas kuriant integruotą darbą bei rinką, piliečių, įmonių ir kitų subjektų veiklą. Sėkmingas integracijos principo įgyvendinimas daug priklauso nuo visuomenės dalyvavimo integracijos procese. Turi būti užtikrinama galimybė visuomenei gauti informaciją aplinkos apsaugos klausimais bei teisė dalyvauti priimant politinius sprendimus. Turi būti skatinamas visuomenės noras prisidėti prie integracijos principo įgyvendinimo.

Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatyme nėra nuostatų, kuriomis būtų įgyvendintas integracijos principas. Šis principas yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtintoje Valstybinėje aplinkos apsaugos strategijoje⁸⁰. Joje integracijos principas siejamas su darnios plėtros principo įgyvendinimu. Abu šie principai yra priklausomi nuo vienas kito įgyvendinimo. Integracijos principas reiškia, kad Europos Sąjungos politika ir veiklos kryptys turi būti įgyvendinamos vadovaujantis aplinkos apsaugos reikalavimais, taip galima pasiekti racionalų išteklių vartojimą, sumažinti aplinkai daromą žalą. Pasiekus šių tikslų galima teigti, kad iš dalies yra įgyvendinamas ir darnios plėtros principas, nes šio jo įgyvendinimas taip pat yra siejamas su racionalių gamtos išteklių naudojimu bei aplinkos būklės gerinimu. Strategija įtvirtina, kad darnios plėtros principas gali būti įgyvendinamas, jei aplinkos apsaugos priemonės taps ekonomikos ir kitų politikos sričių dalimi bei bus tarpusavyje susijusios.

Strategija yra bendro pobūdžio teisės aktas, joje buvo nustatyta aplinkos apsaugos būklė bei aplinkos apsaugos politikos tikslai. Ji nenurodo priemonių, kuriomis turėtų būti įgyvendintas integracijos principas, pateikiama tik principo sąvoka bei bendro pobūdžio nurodymas integruoti aplinkosaugos politiką į visų ūkio šakų, teritorijų vystymo ir plėtojimo strategijas bei įgyvendinti analizuojamą principą parengiant naujus arba keičiant galiojančius teisės aktus.

⁷⁹ OL L 242, 2002 9 10, p. 1.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtinta Valstybinė aplinkos apsaugos strategija // Valstybės žinios. 1996, Nr.103-2347.

Valstybinė aplinkos apsaugos strategija nustato įpareigojimus įgyvendinti integracijos principą, bet praktiškai kol kas tai nėra padaryta. Kompetentingos valstybės institucijos privalo priimti teisės aktus, kuriuose būtų nurodytos priemonės, įgyvendinančios integracijos principą, taip pat suderinti galiojančius teisės aktus su aplinkos apsaugos reikalavimais. Integracijos principą įgyvendinančiomis priemonėmis pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu patvirtintą Lietuvos 2004–2006 metų bendrąjį programavimo dokumentą⁸¹ yra pastovi valstybės parama, atitinkamų Europos ir tarptautinių standartų perkėlimas į Lietuvos teisės sistemą, vertinimo ir kontrolės sistemos tobulinimas, visuotinio kokybės valdymo ir naujausių laimėjimų bei užtikrinimo metodų taikymo skatinimas. Norint įgyvendinti integracijos principą nepakanka atnaujinti aplinkos apsaugos teisės aktus, būtina užtikrinti, kad aplinkos apsaugos priemonės būtų įtvirtintos ir kitų sričių politika, reglamentuojančiuose teisės aktuose. Taigi integracijos principo įgyvendinimas yra sudėtingas procesas, nes apima įvairias politikos sritis.

Integracijos principas Bendrijos teisės aktuose apibūdinamas lakoniškai ir nepateikiamos šio principo įgyvendinimo priemonės. Integracijos principo įgyvendinimas priklauso nuo nacionalinės valstybės politikos, nes jos turi pareigą nustatyti konkrečias įgyvendinimo priemones ir privalo užtikrinti, kad valstybės narės subjektai, vykdančios ūkinę veiklą, laikosi integracijos principo. Taigi valstybės narės privalo imtis pareigos užtikrinti šio principo efektyvų įgyvendinimą. Ši pareiga neturėtų apsiriboti esamų teisės aktų atnaujinimu ar naujų kūrimu. Integracijos principas įgyvendinamas nustatant ūkinės veiklos apribojimus atsižvelgiant į aplinkos apsaugos reikalavimus, įtvirtinant leidimų vykdyti ūkinę veiklą sistemą. Šie reikalavimai turi atitikti aukšto aplinkos apsaugos lygio reikalavimą.

Valstybės institucijos privalo užtikrinti ir integracijos principo įgyvendinimo kontrolę, skatinti visuomenę įsitraukti į principo įgyvendinimo procesą. Būtina skleisti informaciją, kokiomis priemonėmis galima įgyvendinti integracijos principą, tuo yra siekiama sukurti dalyvavimo, priimant sprendimus, mechanizmą, įtraukti piliečius į aplinkos apsaugos politikos kūrimą. Informacijos apie aplinką viešumas leidžia suinteresuoti visuomenę, suaktyvinti jos veiklą ir taip įgyvendinti aplinkos apsaugos tikslus.

Europos Teisingumo teismas savo byloje⁸² pažymėjo, kad Bendrijos priemonės turi atitikti aplinkos apsaugos reikalavimus. Vis dėl aplinkos apsaugos politika neapima sričių, į kurias yra integruoti aplinkos apsaugos reikalavimai. Jos išlieka savarankiškos. Europos Teisingumo teismas byloje C-300/89⁸³ integracijos principo įgyvendinimą susiejo su kitais aplinkos teisės principais, t.y., aukšto aplinkos apsaugos lygio, atsargumo ir prevencinių veiksmų. Teismas

⁸¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004-08-02 nutarimu Nr. 935 patvirtintas Lietuvos 2004-2006 metų bendrasis programavimo dokumentas// Valstybės žinios, 2004, Nr. 123-4486.

⁸² Europos Teisingumo teismo 1990 m. kovo 29 d. sprendimas byloje C-623/88 (Graikija prieš Tarybą).

⁸³ Europos Teisingumo teismo 1991 m. birželio 11 d. sprendimas byloje C-300/89 (Komisija prieš Tarybą).

pasisakė, kad siekiant integracijos principo įgyvendinimo turi būti atsižvelgiama į aukšto aplinkos apsaugos lygio, atsargumo ir prevencinių veikslių principus.

Išvados

1. Aplinkos teisės principai – tai idėjos, pamatinės nuostatos, lemiančios visų aplinkos teisės normų turinį bei jų įgyvendinimą, nusakančios aplinkos teisės institutų esmę ir paskirtį. Aplinkos teisės principai apibūdina prioritetus, kurių laikosi valstybė įgyvendindama aplinkos apsaugos politiką. Aplinkos teisės principai yra aukšto aplinkos apsaugos lygio, atsargumo ir prevencinių veikslių, darnios plėtros, žalos šaltinio, „teršėjas moka“ ir kt. Aplinkos apsaugos principai sudaro darnią visumą ir vieno iš jų pažeidimas dažniausiai suprantamas kaip ir kitų principų pažeidimas, todėl aiškinant aplinkos teisės principus būtina atsižvelgti į jų visumą.

2. Vadovaujantis aplinkos teisės principais galima išspręsti daugumą aplinkos apsaugos problemų, todėl būtina įtvirtinti tokį aplinkos teisės reglamentavimą, kuris būtų pagrįstas aplinkos teisės principais, nustatyti aiškias įgyvendinimo priemones, skatinti visuomenę prisidėti prie aplinkos apsaugos politikos įgyvendinimo.

3. Lietuvos aplinkos teisės aktuose aplinkos teisės principai įgyvendinami nepakankamai. Siekiant ištaisyti šį trūkumą, būtina tobulinti nacionalinius teisės aktus, aiškiai reglamentuoti

aplinkos teisės principų įgyvendinimo priemonės. Aplinkos teisės principai yra gana abstraktūs, todėl šias priemones nustatyti yra sunku. Siekiant efektyviai įgyvendinti aplinkos teisės principus, konkrečios įgyvendinimo priemonės turi būti paremtos aplinkos būklės analize, taip pat kitų valstybių patirtimi. Kadangi įvairiuose regionuose aplinkos būklė skiriasi, kiekviena valstybė privalo atlikti savo aplinkos būklės mokslinius tyrimus, juos įvertinti bei nustatyti priemones ir standartus, kurių laikantis būtų užtikrinta aplinkos kokybė, racionalus išteklių naudojimas. Visos priemonės turi būti ekonominiu bei politiniu požiūriu pagrįstos. Negalima nustatyti tokių priemonių, kurių praktiškai neįmanoma įvykdyti. Kadangi aplinkos apsaugos lygis nuolat kinta, būtini nuolatiniai moksliniai stebėjimai, kuriais vadovaujantis būtų galima nuolat koreguoti aplinkos būklės standartus, kurie įpareigotų subjektus racionaliai naudoti gamtos išteklius bei draustų ūkinėje veikloje tam tikrą aplinką itin teršiančių medžiagų naudojimą, ribotų išmetamų teršalų kiekį. Aplinkos apsaugos reikalavimai turi būti integruoti į visas politikos sritis, kad būtų užtikrintas kuo mažesnis neigiamas poveikis aplinkai.

4. Aplinkos apsaugos politika taip pat turi būti grindžiama nuostata, jog geriau spręsti aplinkos apsaugos problemas dar nekilus realioms neigiamoms pasekmėms gamtai. Šis tikslas yra įgyvendinamas vadovaujantis atsargumo ir prevencinių veiksmų principais. Abu principai yra nukreipti į ateitį ir turi prevencinį poveikį. Šiais principais siekiama užkirsti kelią žalai kilti arba pašalinti žalą aplinkai grėsmę. Šių principų taikymas dėl jų deklaratyvaus pobūdžio yra sudėtingas. Siekiant išspręsti šią problemą teisės aktuose reikia nustatyti minimalius kriterijus, kada būtina imtis prevencinių ir atsargumo priemonių, taip pat nustatyti kontrolės sistemą, kuri užtikrintų, jog subjektai, vykdantys ūkinę veiklą, kuri kelia grėsmę aplinkai, laikosi atsargumo ir prevencinių veiksmų principo.

5. Nors prevencinės priemonės yra įgyvendinamos, vis dėlto neįmanoma visiškai išvengti žalos aplinkai. Taigi būtina nustatyti, kaip bus elgiama atsiradus neigiamoms pasekmėms aplinkai. Tokiais atvejais turi būti vadovaujama žalos šaltinio ir „teršėjas moka“ principais. Žalos šaltinio principas reiškia, kad siekiant ištaisyti aplinkai padarytą žalą, turi būti imama veiksmų, kad žala būtų ištaisyta per kuo įmanoma trumpesnį laikotarpį, taip pat nustatytos priežastys, dėl kurių ji kilo ir nustatyti šių problemų sprendimo variantai. Reglamentuojant atsakomybę už aplinkos teisės pažeidimus turi būti vadovaujama „teršėjas moka“ principu, t.y., atsakomybė už aplinkai padarytą žalą visada turi kilti subjektui, kuris daro žalą aplinkai arba kelia realią tokios žalos atsiradimo grėsmę. Šie subjektai turi padengti visas žalos aplinkai atsiradimo, mažinimo bei atitaisymo išlaidas.

6. Aplinkos apsaugos įstatyme būtina įtvirtinti nuostata, kad teršėjas privalo atlyginti ne tik faktines išlaidas žalingoms pasekmėms aplinkai ištaisyti, bet ir išlaidas, kurių reikia atstatyti aplinkos būklę į buvusią būklę, taip pat reikia tobulinti „griežtosios atsakomybės“ institutą, nes

šiuo metu Lietuvoje nėra nuoseklaus šio instituto reglamentavimo. Praktikoje kyla problemų ir dėl žalos aplinkai nustatymo bei apskaičiavimo, nes nėra aiškaus reglamentavimo, kaip įvertinti žalą aplinkai. Būtina tobulinti ir žalos išieškojimo mechanizmą, nustatyti priemones, kurios užtikrintų, jog atsakingi asmenys, tikrai atlygintų žalą ir nuostolius gamtai. Tokios priemonės yra draudimo paslaugos bei kitos finansinio saugumo priemonės. Šios priemonės padeda užsitikrinti, jog žalos aplinkai atveju teršėjas tikrai sugebės atlyginti žalą aplinkai. Tai vadinamieji saugumo tinklai, kurie užtikrintų, kad bus atlyginta žala aplinkai, kai teršėjas nenustatytas arba nepajėgia susimokėti už padarytą žalą aplinkai.

7. Įgyvendinant aplinkos apsaugos politiką, valstybė vaidina svarbų vaidmenį. Ji privalo užtikrinti, kad aplinkos teisės principai būtų įgyvendinti. Valstybė privalo ne tik užtikrinti, kad teisės aktuose būtų įtvirtinti aplinkos teisės principai, bet taip pat vykdyti aplinkos apsaugos kontrolę, kuri užtikrintų, kad subjektai, vykdantys ūkinę veiklą, keliančią grėsmę aplinkai, laikytųsi teisės aktuose įtvirtintų pareigų saugoti ir išlaikyti aukštą aplinkos apsaugos kokybę. Aplinkos apsaugos politiką, įgyvendinančių institucijų pareigūnai, taip pat privalo tobulintis – įgyti techninių, ekonominių, teisinių žinių, reikalingų įgyvendinti įstatymu nustatytus įgaliojimus.

8. Tobulinant aplinkos apsaugos teisės sistemą būtina į šį procesą įtraukti ir visuomenę, teikti jai informaciją aplinkos apsaugos politikos įgyvendinimo klausimais. Visuomenės dalyvavimas padėtų efektyviau įgyvendinti aplinkos apsaugos politikos tikslus. Informacijos apie aplinką skleidimas turi būti valstybės institucijų pareiga, siekiant suinteresuoti visuomenę, suaktyvinti jos veiklą įgyvendinant aplinkos apsaugos tikslus. Valstybė turėtų nustatyti tam tikras skatinimo priemones, kurių pagalba būtų pasiektas aktyvesnis visuomenės dalyvavimas. Tokiomis priemonėmis turėtų būti tam tikra finansinė parama, mokestinės lengvatos, esamos aplinkos būklės tyrimų organizavimas bei piliečių konsultavimas aplinkos apsaugos politikos klausimais.

9. Lietuvos nacionalinių teismų praktika aplinkos apsaugos principų atžvilgiu nėra išplėtotą. Tai reikia laikyti Lietuvos aplinkos teisės sistemos trūkumu, nes nesant aiškaus teisinio reglamentavimo būtent teismai turėtų užpildyti susidariusias teisės spragas. Vis dėlto Lietuvos teismų praktikoje aplinkos apsaugos principų samprata nėra atskleidžiama, o nagrinėjant aplinkos teisės pažeidimų bylas aplinkos teisės principais remiamasi retai, nors jų pagalba būtų galima daugeliu atveju išspręsti kilusias aplinkos teisės problemas.

Santrauka

Aplinka yra neatskiriama žmogaus gyvenimo dalis. Aplinkos kokybė tiesiogiai įtakoja ir žmogaus gyvenimą, tokias žmogaus teises kaip teisę į gyvybę bei sveikatą. Ekonomikos augimas ir technikos priemonių progresas lėmė aplinkos apsaugos problemų atsiradimą. Aplinkos apsaugos problemos yra svarbios visame pasaulyje, valstybės siekia rasti šių problemų sprendimo būdus ir užtikrinti kiek įmanoma aukščiausią aplinkos apsaugos lygį.

Aplinkos apsauga yra tarptautinis tikslas, kuris pasiekiamas įgyvendinus pagrindinius aplinkos apsaugos principus. Pagrindiniai aplinkos teisės principai yra aukštas aplinkos apsaugos lygis, žalos šaltinio, atsargumo ir prevencinių veikslių, „teršėjas moka“ ir kt. Būtent šie aplinkos teisės principai apibūdina aplinkos teisės turinį, tikslus ir uždavinius.

Kadangi aplinkos teisės principai yra svarbi aplinkos teisės dalis, darbe bus nagrinėjama pagrindinių aplinkos teisės principų sąvoka, jų reikšmė ir įgyvendinimas Europos Sąjungos ir nacionalinėje teisėje, taip pat kaip šie principai vertinami nacionaliniuose teismuose bei Europos

Teisingumo teisme. Bus siekiama nustatyti, su kokiomis problemomis susiduriama įgyvendinant aplinkos teisės principus, pateikiami galimi jų sprendimo variantai.

Analizuojant aplinkos teisės principus buvo remtasi užsienio mokslininkų⁸⁴ darbais, taip pat Lietuvos autorių⁸⁵ darbais, nagrinėjančiais aplinkos teisės principus, taip pat nacionalinių teismų bei Europos Teisingumo teismo praktika.

Darbą sudarys įvadas, trys dalys, išvados, naudotos literatūros sąrašas. Darbe bus nagrinėjama bendrųjų bei aplinkos teisės principų samprata, jų funkcijos ir reikšmė. Taip pat pagrindinių aplinkos teisės principų samprata, įgyvendinimas Europos Sąjungos ir Lietuvos teisės sistemoje, šių sistemų panašumai ir skirtumai.

Zusammenfassung

Die Umwelt ist der untrennbare Bestandteil des Menschenlebens. Die Qualität des Menschenlebens ist der Umwelt gehört. Sie übt Einfluß auf die Menschenrechte in das Leben und die Gesundheit aus. Das Wachstum der Wirtschaft und der technischen Progreße lösen die Probleme der Umwelt. Die Umweltschutzproblemen sind sehr wichtig in ganzem Welt, deshalb streben die Staaten nach den Lösungen dieser Problemen und hohem Schutzniveau. Nämlich charakterisieren diese Grundprinzipien den Inhalt des Umweltrechts und zeichnen die Ziele und die Aufgaben des Umweltrechts kennen.

Der Umweltschutz ist das internationale Ziel, das es erreichen ist, wenn die Grundprinzipien des Umweltrechts in die Tat umsetzen sind. Die Grundprinzipien des Umweltrechts Die Grundprinzipien des Umweltrechts sind hohes Schutzniveau, Ursprungsgrundsatz, Verursacherprinzip, Grundsatz des bestmöglichen Umweltschutzes,

⁸⁴ W. Frenz, A. Epiney.

⁸⁵ R. Ragulskytė-Markovienė, I. Žvaigždinienė, A. Marcijonas, B. Gudavičius, L. Meškys.

Kostenverteilungsprinzip und andere. Die Grundprinzipien des Umweltschutzes schließen die harmonische Gesamtheit aus.

Die Grundprinzipien des Umweltrechts sind sehr ein wichtige Bestandteil des Umweltrechts, deshalb wird es in dieser Arbeit der Begriff der Grundprinzipien des Umweltschutzes, ihre Bedeutung und die Verwirklichung in dem Gemeinschaftsrecht und nationalem Recht analysieren, wie die Grundprinzipien des Umweltschutzes zielt in den nationalen Gerichte und in dem Gericht der Europäischen Union. Den Untersuchungsgegenstand dieser Arbeit stellt die Verwirklichung der Grundprinzipien und daraus entstehende Probleme dar. Des weiteren werden mögliche Lösungsvorschläge dieser Probleme vorgelegt.

Im Bereich der Umweltsschutzesprinzipien wurden von ausländischen Wissenschaftlern vorgelegt. Einige Aspekte wurden auch in Arbeiten litauischer Verfasser, auch gerichtlicher Urteilen untersucht.

Dieser Arbeit besteht aus der Einleitung, drei Analyseteilen, die Schlüsse, die Literaturliste. In der Arbeit werden die allgemeinen Rechtsprinzipien unnn Principien des Umweltrechts, ihre Verwirklichung in der litauischen und EU-Rechtssystem hervorgehoben

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Žin., 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas // Žin., 1992, Nr. 5-75.
3. Lietuvos Respublikos aplinkos oro apsaugos įstatymas // Žin., 1999, Nr. 98-2813.
4. Lietuvos Respublikos vandens įstatymas // Žin., 1997, Nr. 104-2615.
5. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas // Žin., 1998, Nr. 61-1726.
6. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160 // Valstybės žinios, 2003, Nr. 89-4029.
7. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtinta Valstybinė aplinkos apsaugos strategija // Valstybės žinios. 1996, Nr.103-2347.

8. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“//Valstybės žinios.2002.Nr. 113-5029.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004-08-02 nutarimu Nr. 935 patvirtintas Lietuvos 2004-2006 metų bendrasis programavimo dokumentas// Valstybės žinios, 2004, Nr. 123-4486.
10. Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas//Valstybės žinios, 1996, Nr. 82-1965.
11. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas//Valstybės žinios, 1998, Nr. VIII-787.
12. Lietuvos TSR gamtos apsaugos įstatymas // Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1959, Nr. 8-68.
13. Lietuvos Respublikos Laikinis Pagrindinis Įstatymas // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1990, Nr. 9-224.
14. Darbotvarkė 21. Jungtinių Tautų Rio veiksmų programa. REC biuras Lietuvoje, 2001.
15. Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis//Valstybės žinios.2004. Nr. 2-2.
16. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 1600/2002/EB, nustatantis šeštąją Bendrijos aplinkosaugos veiksmų programą// Oficialus leidinys L: 242, 2002.
17. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/118/EB dėl požeminio vandens apsaugos nuo taršos ir jo būklės blogėjimo // Oficialusis leidinys L: 2006, Nr. 372.
18. EB direktyva 92/43 dėl natūralios ir pusiau natūralios gyvenamosios aplinkos bei laukinės faunos ir floros apsaugos // Oficialus leidinys L: 1991, Nr. 206.
19. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 2493/2000 dėl priemonių, skatinančių pilnai įtraukti aplinkos apsaugos visišką aplinkos apsaugos aspekto integravimą interesus į besivystančių šalių plėtros procesą // Oficialusis leidinys L: 2000 Nr. 15/11.
20. 2002 m. liepos 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 1600/2002/EB, nustatantis šeštąją Bendrijos aplinkosaugos veiksmų programą//Oficialusis leidinys L: 2002 Nr. 242.
21. Europos Komisijos komunikatas „Teminė oro taršos strategija“// COM(2006) 231, 2006.
22. Europos Komisijos komunikatas „Dirvožemio apsaugos teminė strategija“// COM(2006) 2006.
23. Europos Komisijos komunikatas „Teminė atliekų prevencijos ir perdirbimo strategija“// COM(2005) 666 2005.
24. Europos parlamento ir Tarybos direktyva 2004/35/ET „Dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti (atlyginti)“// Oficialus leidinys 2004. Nr. 143-56.

Specialioji literatūra:

1. Kvietkauskas V. (ats. red.). Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
2. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
3. Vaišvila A. Teisės teorija. Antras leidimas. Vilnius, 2004.
4. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002.
5. Jovaišas K. 53 straipsnio komentaras. – Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, I dalis.
6. Dworkin R. Rimtas požiūris į teises. Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
7. Valančius K. Lietuvos valstybės konstitucijos. Vilnius, Mokslas, 1989.
8. Ragulskytė-Markovienė R. Aplinkos teisė. Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais. Vilnius: Eugrimas, 2005.
9. Tatham A. Europos Sąjungos teisė. Vilnius, Eugrimas, 1999.
10. M. Akehurst, P. Malanczuk. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius, 2000.
11. Winter G. Umweltrechtliche Prinzipien des Gemeinschaftsrechts. ZUR Sonderheft, 2003.
12. Epiney A. Umweltrecht in der Europäischen Union. Köln C. Heymann, 1997.
13. Frenz, W. Europäisches Umweltrecht. München C.H. Beck, 1997.
14. A. Marcijonas, B. Sudavičius. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų režimas teisės reformos kontekste // Teisė. 27. V., 1993.
15. A. Marcijonas, B. Sudavičius. Aplinkos apsauga teisės reformos kontekste // Teisė. 30. V., 1996.
16. A. Marcijonas, B. Sudavičius. Aplinkai padarytos žalos kompensavimo teisiniai pagrindai // Teisė. 24. V., 1997.
17. A. Marcijonas, B. Sudavičius. Europos Sąjungos biologinės įvairovės išsaugojimą reglamentuojantys teisės aktai ir jų įtaka Lietuvos Respublikos ekologiškai (aplinkos apsaugos) teisei // Teisė, 47, 2003.
18. I. Žvaigždiniene. Europos tarybos ir Europos parlamento direktyva dėl aplinkosauginės atsakomybės, atsižvelgiant į prevenciją ir žalos aplinkai atlyginimą, bei šios direktyvos įtaka Lietuvos ekologiškai teisei // Teisė, 56, 2005.
19. I. Žvaigždiniene. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai samprata // Teisė, 59, 2006.
20. L. Meškys. Europos Sąjungos aplinkosaugos principo „teršėjas moka“ įgyvendinimas Lietuvos Respublikos teisės sistemoje // Jurisprudencija, 3(81), 2006.
21. G. Gaidys. Žmogaus teisė į sveiką aplinką: šios teisės atsiradimo ir formavimosi teisinės prielaidos Europos Sąjungoje // Jurisprudencija, 3(93), 2007.

Teismų praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000-12-06 nutarimas.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1998-06-01 nutarimas.
3. Europos Teisingumo teismo 1992 m. liepos 9 d. sprendimas byloje C-2/90.
4. Europos Teisingumo teismo 1998-06-14 sprendimas byloje C-284/95.
5. Europos Teisingumo teismo 1998-07-14 sprendimas byloje C-284/95.
6. Europos Teisingumo teismo 1998-07-14 sprendimas byloje C-341/95.
7. Europos Teisingumo teismo 1999 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje C-293/97.
8. Europos Teisingumo teismo 2000-06-15 sprendimas byloje C-418 ir 419/97.
9. Europos Teisingumo teismo 2000-06-22 sprendimas byloje C-318/98.
10. Europos Teisingumo teismo 2005-05-26 sprendimas byloje C-94/03.
11. Europos Teisingumo teismo 2005-11-28 sprendimas byloje T-94/04.
12. Europos Teisingumo teismo 2007-10-25 sprendimas byloje C-248/05.
13. Pirmos instancijos teismo 2002-09-11 sprendimas byloje T-1/99.
14. Pirmos instancijos teismo 2002-09-11 sprendimas byloje T-70/99.
15. Pirmos instancijos teismo 2003-10-21 sprendimas byloje T-392/02.
16. Europos Teisingumo teismo 2007 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje C-194/05.
17. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 1999-12-22 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-987/1999.
18. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2002-02-06 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-222/2002.
19. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004-03-10 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-131/2004.
20. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004-11-22 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-601/2004.
21. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2004-06-11 nutartis administracinėje byloje N-09-639-04.

Internetinės nuorodos:

1. Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Prieiga per internetą <<http://www.vlkk.lt>>
2. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą <<http://www.autoinfo.lt>>
3. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą <<http://www.stat.gov.lt>>
4. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerija. Prieiga per internetą <<http://www.am.lt>>
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas. Prieiga per internetą <<http://www.lrkt.lt>>
6. Europos teisingumo teismas. Prieiga per internetą <<http://curia.europa.eu>>
7. Europos Sąjunga. Prieiga per internetą <http://europa.eu>

